

Den kalde krigens mange ansikter

"..et jernteppe har senket seg over kontinentet.."

Winston Churchill, 1946

Karl L. Kleve

Forord

I 1999 er det 50 år siden NATO ble dannet. Atlanterhavspakten ble underskrevet i Washington 4. april 1949. Nord-Amerika og de fleste vesteuropeiske land gikk sammen i den største forsvarsalliansen verden til nå har sett, for å sikre medlemslandene mot militære angrep og for å skape et politisk og militært samarbeid.

50 års-jubilæet blir markert i alle NATOs medlemsland. Forsvarsdepartementet ga, på vegne av den norske regjering Norsk Luftfartsmuseum, i samarbeid med flere andre institusjoner, i oppdrag å forestå den største norske markeringen i Bodø.

NATO ble dannet på bakgrunn av den gryende konflikten mellom vest og øst i Europa, som hadde oppstått etter den annen verdenskrig. Konflikten fikk etter hvert navnet "den kalde krigen", og kom til å prege hele verden i svært lang tid. Under den kalde krigen ble NATO og alliansens motpart i øst, Warszawa-pakten, stående som de to hovedmotstanderne. Den lange perioden nesten frem til våre dager ble preget av et svært motsetningsfylt forhold mellom de to alliansene. Hele verden dreide rundt denne spesielle konflikten, som ikke ligner noe vi har sett tidligere, i type, i omfang eller i konsekvenser.

Norsk Luftfartsmuseum ønsket å benytte denne anledningen til å lage en utstilling som fokuserer nærmere på denne perioden som NATO-alliansen har hatt størstedelen av sin eksistens i: Den kalde krigen.

Utstillingen står i meget spesielle omgivelser. På begynnelsen av

1960-tallet ble det på Bodø Hovedflystasjon bygget en flyhangar som skulle romme den ene av de to jagerflyskvadronene i Bodø: Anlegg 96. Den svært store hangaren ble bygget inne i fjellet og konstruert for å kunne motstå et atomangrep. Det unike utstillingslokalet, pluss det faktum at vi befinner oss inne på militært område, bidrar til å gi utstillingen en helt spesiell atmosfære.

Gjennom utstillingen vil vi forsøke å belyse noen viktige sider ved den kalde krigen: Hva var den kalde krigen? Hva forbinder vi med den? Hvilke konsekvenser hadde den kalde krigen for deg og meg? For den teknologiske utviklingen? For samfunnet vi lever i? For vår kultur og hvordan vi oppfatter oss selv og andre? Både tekst, bilder og gjenstander skal prøve å illustrere disse tingene. Vi akter ikke å prøve å gi et fullstendig bilde av disse temaene. De er alt for store til det. Snarere skraper vi litt i overflaten. Velger ut eksempler. Er vi heldige har vi gitt deg noe å tenke på, lyst til selv å finne ut mer.

På sikt håper Norsk Luftfartsmuseum å kunne bygge et permanent kald krigs-museum, Kald krig-globen. På en måte kan denne utstillingen betraktes som en generalprøve.

Utstillingens idé, tekster og utvalget av bilder og gjenstander er vårt eget arbeid. Feil og mangler ved dette er Norsk Luftfartsmuseums ansvar. Men utstillingen kunne ikke blitt til uten hjelp og støtte fra mange hold. Jeg håper du vil finne både utstillingen og denne lille boken du nå holder i hånden, interessant.

Jernteppet senker seg *eller* «Nå begynner den egentlige krigen»¹

«Fra Stettin i det baltiske området til Trieste i det adriatiske området har et jernteppe senket seg over kontinentet. Bak denne linjen ligger hovedstedene i alle Sentral- og Østeuropas gamle stater. Warszawa, Berlin, Praha, Budapest og Sofia, alle disse berømte byene og folkene rundt dem ligger i det som jeg må kalle den sovjetiske sfæren, og de er alle i en eller annen form underkastet ikke bare sovjetisk innflytelse, men et meget høyt og i mange tilfeller voksende mål av kontroll fra Moskva.....»

Winston Churchill, 1946²

I året 1945 har kanonene nettopp stilnet. Den andre verdenskrigen er over, og store deler av Europa, for ikke å si verden, ligger hardt skadet tilbake. Men på ruinene av krigen, ja før denne krigen er over, har en ny konflikt vokst frem. En konflikt mellom de allierte fra den andre verdenskrigen. To av statene i verden er gradvis blitt så mye mektigere enn de andre at vi kaller dem supermakter, og rundt supermaktene grupperer etterhvert det meste av verden seg i en konflikt mellom Øst og Vest. Mellom Sovjetunionen med allierte på den ene siden, og USA med allierte på den andre. Røttene til konflikten går selvfølgelig lenger tilbake i tid. Det gjelder de fleste konflikter. De oppstår ikke plutselig. Men frykten for Nazi-Tyskland bandt dem sammen en stund. Når Tyskland er slått, blusser den

opp igjen med ny og mye større styrke. Den kalde krigen har begynt, og den skal vare i over 40 år. Konsekvensene av den vil vare mye lenger.

De første konfliktene mellom Øst og Vest etter den andre verdenskrigen dreide seg om grensedragninger og kampen om innflytelse i Øst- og Sentraleuropa, okkupasjonspolitikk i det

«Tysk rasistisk teori ledet Hitler og hans venner til den konklusjon at tyskerne, som den eneste verdige nasjon, burde styre de andre nasjonene. Engelsk rasistisk teori leder Herr Churchill og hans venner til følgende konklusjon: At de engelsktalende land, som de eneste verdige nasjoner, burde styre de andre nasjonene i verden.... Utvilsomt er Herr Churchills mål krig, en krig med USSR.»

Josef Stalin svarer Churchill, 1946³

slagne Tyskland, grensdragninger i Øst-Asia, tilbaketrekningen av sovjetiske styrker fra det nordlige Iran og frykten for spredning av den andres ideologi og samfunnssystem. Vi fikk etterhvert en skarp deling av Europa i to deler, med den 3. verden som ”gråsoner” og arena for rivalisering mellom supermaktene.

Den kalde krigen var svært

Det er alvorlig fare for krig....
CIA-rapport til den amerikanske
presidenten, 1950⁴

langvarig og omfattende. Alle verdens stater har i hele etterkrigstiden måttet ta hensyn til konflikten mellom Øst og Vest. Konsekvensene har vært store. Den kalde krigen har vært så spesiell at vi måtte finne på et spesielt navn på konflikten: kald krig! En situasjon med to parter som sto steilt mot hverandre og

BAC (English Electric) Canberra, et britisk bombe- og rekognoseringsfly mye brukt gjennom hele 50-tallet. Men faktisk også brukt helt opp til for få år siden som blant annet treningsfly. Foto: NL.

på alle måter var i krig med hverandre unntatt én: De slåss ikke. Den kalde krigen ble aldri ”varm”.

Hva var så den kalde krigen?
Hva skiller den fra tidligere konflikter?
Om dette handler første del:

Atomkappløpet

“Here it comes, the mushroom shape that Captain Parsons spoke about. It’s coming this way. It’s like a mass of bubbling molasses. The mushroom is spreading out. It’s maybe a mile or two wide and half a mile high. It’s growing up and up. It’s nearly level with us and climbing. It’s very black, but there is a purplish tint to the cloud. The base of the mushroom looks like a heavy undercast that is shot through with flames. The city must be below that.”

Sersjant George Caron, som var med på bombetoktet til Hiroshima 6. august 1945. Første gang atomvåpen brukes i krig. Nagasaki noen dager senere var den andre og foreløpig siste.⁵

Foto: J&S

De fleste konflikter i historien har vært preget av et våpenkappløp, hvor partene bygger opp sine våpenarsenaler for å stå rustet til å ta knekken på motstanderen. Det samme gjorde partene i den kalde krigen. Enorme summer gikk til panservogner, fly, krigsskip, kanoner, og så videre. Men likevel er det én ting som gjør den kalde krigen annerledes: Atomvåpnene. Kanskje var det det som skremte oss mest med den kalde krigen: At menneskeheten for første gang var i stand til å utslette seg selv og alt liv på jorden. Ja, opptil flere ganger.

SIPRI har anslått at USA i 1979 hadde ca. 10 000 kjernefysiske stridshoder på raketter og i fly, mens Sovjet hadde ca. 5 000. Hva som befinner seg i reservelagre er imidlertid uvist. I 1974, mens SALT-forhandlingene pågikk, ble det kjent at USA på det tidspunkt kunne sende 36 atomladninger over hver russisk by med 100 000 innbyggere eller mer. Sovjet på sin side kunne sende 11 atomladninger over hver amerikansk by med 100 000 innbyggere eller mer. Dette sier litt om størrelsen på de to nasjoners atomstyrker. Hiroshima hadde 260 000 innbyggere i 1945, og ble ødelagt av én bombe⁶

Begge parter så på atomvåpen som en viktig del av sin militære strategi. Arsenalene inneholdt både taktiske atomvåpen til bruk direkte på slagmarken, og strategiske atomvåpen til bruk mot motpartens befolkningskonsentrasjoner. I tilfelle krig ville atomvåpen sannsynligvis kommet ganske raskt i bruk. Vissheten om at

*WE 177. Britisk atombombe. Beregnet på å slippes i fritt fall fra Tornado bombefly. WE 177 ble tatt i bruk i 1966 og tatt ut av tjeneste i 1998.
Foto: Johnson & Schjesvold*

atomvåpen ville bli brukt skulle holde motparten fra å forsøke et angrep – avskrekking. Samtidig skulle det faktum at begge sider hadde atomvåpen, skremme begge fra å bruke dem – trusselen om gjensidig utslettelse, terrorbalansen, eller MAD (Mutual Assured Destruction).

Men man fryktet at motparten kunne tenkes å bruke atomvåpen likevel. Førstemann som brukte dem kunne kanskje greie å slå ut den andres våpen (såkalt førsteslagsevne), og dermed bli den eneste som sto igjen med atomvåpen. Hva da? Da gjaldt det å ha såpass mange våpen at det ikke ville være mulig å slå alle ut (i tillegg til å plassere flest mulig egne våpen på ubåter som kunne gjemme seg og stadig skifte posisjon). Man måtte ha nok igjen til å kunne slå ut motparten selv etter at motparten hadde forsøkt det han kunne for å slå ut en selv (andreslagsevne)!

Atomkapplopets utvikling

1942	Første prøvesprengning i USA	1962	Cuba-krisen
	Hiroshima og Nagasaki ødelegges	1963	USA og Sovjet undertegner avtale som forbyr prøvesprengninger i atmosfæren og under vann (delvis prøvestans)
1949	Første sovjetiske prøvesprengning		
1952	Første britiske prøvesprengning	1964	Første kinesiske prøvesprengning
	USA prøvesprenger sin første hydrogenbombe	1967	USA iverksetter sin strategi "Fleksibel respons" (massiv gjengjeldelse viser seg for lite egnet i praksis)
1953	Sovjet prøvesprenger sin første hydrogenbombe		
1954	USA iverksetter sin "Massive gjengjeldelses"-strategi for bruk av atomvåpen: Et sovjetisk angrep, uansett hvor, skal besvares med øyeblikkelig, massivt atomangrep på selve Sovjet.		Kina prøvesprenger sin første hydrogenbombe
	USA utplasserer Honest John atomraketter	1968	Ikkespredningsavtalen
	USA sjøsetter første atomdrevne ubåt: USS Nautilus		Frankrike prøvesprenger sin første hydrogenbombe
1956	USA utplasserer interkontinentale atomraketter (ICBM)	1972	USA og Sovjet undertegner første nedrustningsavtale: SALT I
1957	Sovjet tester ICBM	1974	Første indiske prøvesprengning
	Både USA og Sovjet eksperimenterer med atomraketter fra ubåter		USA og Sovjet til enighet om våpenbegrensning: Vladivostok-avtalen
	Storbritannia prøvesprenger sin første hydrogenbombe	1979	USA og Sovjet undertegner SALT II
1960	Første franske prøvesprengning	1983	USA annonserer sitt SDI- (Stjernekrigs-) program.
		1987	USA og Sovjet undertegner INF-avtalen om kraftig reduisering av begge siders atomvåpenarsenal. Første virkelig vellykkede nedrustningsavtale

Kriser og konflikter

Selv om en direkte, ”varm” krig aldri brøt ut, var likevel den kalde krigen preget av at forholdet mellom de to parter, NATO (USA med allierte) og Warszawapakten (Sovjet med allierte) var motsetningsfylt. Konflikten vekslet mellom perioder preget av tilspissede kriser og perioder med avspenning.

Berlinmuren reises. Foto: NATO Media Libr.

Men en ting er betegnende: Kun to ganger sto de to parter i direkte konflikt med hverandre. Det kom aldri til direkte kamphandlinger. Men under

både Berlinblokaden og Cuba-krisen holdt verden pusten. Under Cuba-krisen, sammenlignet mange verdens skjebne med en klokke som tikket mot undergangen, og som nå var blitt bare et par minutter på tolv.

De to parter hadde dog såpass stor respekt for hverandres militære styrke at begge sider anstrengte seg til det ytterste for å unngå direkte, væpnet krig. I alle de andre konfliktene hvor de to sidene var involvert, grep alltid bare den ene inn direkte. Den andre nøyde

Et amerikansk F 86 Sabre jagerfly og et sovjetisk MiG-15 jagerfly. Representanter for konfrontasjonene mellom supermaktene. Flyene representerer det ypperste av jetjagerfly fra de to supermaktene, tidlig på 50-tallet. De møttes i luftkamp for første gang under Koreakrigen. Foto: NL.

De alvorligste krisene og konfliktene

1948/	<u>Berlin-blokaden:</u>	1960	<u>U2-nedskytingen:</u>
1949	Uenighet om administrasjonen av Tysklands okkuperte hovedstad mellom Sovjet på den ene siden, og vestmaktene på den andre. Sovjet blokkerer alle veier fra Vest-Berlin til vesten for å fremtvinge et udelte Berlin under sovjetisk overhøyhet. De vest-allierte iverksetter tidenes største luftbro for å bringe forsyninger til Vest-Berlin og vise at blokade ikke nytter. Sovjet oppgir blokaden etter 1. år. Statene Øst- og Vest-Tyskland dannes. Berlins de facto deling.	1961	Det amerikanske spionflyet U2, på vei fra Pakistan til Bodø, skytes ned over sovjetisk territorium.
		1962	<u>Ny Berlin-krise – Berlinmuren bygges:</u> Sovjet aksepterer ikke vestalliert kontroll av Vest-Berlin, men får ikke gjennomslag for etablering av Berlin som fristad. I stedet bygges en mur som deler Berlin i to, for å stoppe den enorme strømmen av østtyskere som flytter til vest via Vest-Berlin.
1950-1953	<u>Koreakrigen:</u> Korea-halvøya er også delt i to etter den 2. verdenskrig. Det kommunistiske Nord-Korea invaderer Sør og er på nippet til å erobre hele Korea da USA, etter at FNs Sikkerhetsråd har vedtatt å gripe inn, går inn i krigen og driver Nord-Korea tilbake (Sovjet holdt seg borte fra FN i protest over at Maos Kina ikke hadde fått overta Taiwans plass i FN, og kunne dermed ikke nedlegge veto). Til slutt går Kina inn på Nord-Koreas side og krigen avsluttes etter fredssamtaler i 1953. Grensene blir stort sett uforandret.	1962	<u>Cuba-krisen:</u> Amerikanske U2 spionfly oppdager sovjetiske atomrakettbaser på Cuba. USA truer med å sende atombomber mot Sovjet hvis ikke basene blir demontert og sovjetiske skip på vei til Cuba med atomraketter snur. Til slutt bøyer Sovjet av. Skipene snur og basene demonteres mot amerikansk løfte om ikke å prøve å avsette Fidel Castros nye kommunistiske regime på Cuba.
1956	<u>Sovjet invaderer Ungarn:</u> Ungarn gjør opprør mot det sovjetstøttede regimet i landet. Sovjet invaderer for å gjeninnsette et Sovjet-tro regime. <u>Suez-krisen:</u> Egypt nasjonaliserer Suezkanalen. Storbritannia, Frankrike og Israel invaderer, men trekker seg ut etter kort tid med uforrettet sak, blant annet fordi USA protesterer kraftig mot invasjonen.	Første halvdel av 1980-tallet	<u>Den ”nye ” kalde krigen:</u> Sovjet invaderer Afghanistan (1979-86) for å slå ned et anti-sovjetisk regime i det Sovjet regnet som sin innflytelsessfære, men må til slutt trekke seg ut, skadeskutt, uten suksess. USA annonserer ”Star Wars-programmet” (1983), et forsøk på å lage et anti-atomrakett-system. Sovjet utplasserer SS-20-raketter i Øst-Europa og USA Pershing II-raketter i Vest-Europa (dobbelvedtaket). Sovjet skyter ned et sørkoreansk passasjerfly. 269 passasjerer drept. USA invaderer øya Grenada for å styrte et nyvalgt venstreradikalt regime.

seg med å kjempe via ”mellommenn”, ved å støtte den ene siden i krigen med våpen og materiell.

De mange mindre krigene som de to partene var involvert i, var ofte heller ikke startet eller initiert av noen av sidene. NATO, som regel USA, eller Warszawapakten, som regel Sovjet, ble ofte trukket inn i lokale konflikter fordi

ingen konflikter i verden kunne utkjempes uten å ”ta hensyn til” den Store konflikten.

Ideologisk konflikt

Den kalde krigen var også en konflikt mellom to forskjellige ideologier, to ulike samfunnssystemer.

Vesten fryktet at kommunismen skulle bre seg, og med den – Sovjets innflytelse. Helt siden revolusjonen i 1917 hadde Sovjet hatt som mål at kommunismen skulle, ja ville bre seg til resten av verden, nesten helt av seg selv. Etableringen av kommunistiske regimer i Øst-Europa, Kina og andre land i Asia, Afrika og Latin-Amerika, samt svært store kommunistiske partier også i Vest-

Tidlig på 1980-tallet: USAs president Ronald Reagan og Storbritannias statsminister Margaret Thatcher. På denne tiden var den ideologiske avstanden mellom Vest og Øst kanskje på det sterkeste, med konservative regjeringer både i USA og Storbritannia. Foto: NL

Lenin, Sovjetstatens grunnlegger, skuer sammen med representanter for de forskjellige yrkesgruppene i Sovjet inn i den lysende sosialistiske fremtid. Sovjetisk propagandaplakat. Foto: NL.

Europa like etter den andre verdenskrigen skapte frykt og gjorde at kampen mot Sovjet også skulle bestå i å vise det destruktive og undertrykkende i Sovjetkommunismen.

Men i Sovjet var frykten for Vest like sterk. Vesten hadde sendt militære styrker for å slå ned revolusjonen i Russland. Mange i Sovjet hadde også sett på nazismen som nok et vestlig forsøk på å knuse sovjetstaten.

Kampen om innflytelse

Fra de første konfliktene mellom Sovjet og de Vestallierte i kjølvannet av den andre verdenskrigen, spredte den kalde krigen seg gradvis til resten av verden. I de første få årene etter den andre verdenskrig etablerte Sovjet lojale kommunistiske regimer i sine okkupasjonssoner i Øst-Europa og Nord-Korea. I Kina bragte avslutningen av en årelang borgerkrig i 1949 en fjerdedel av jordens befolkning under kommunistisk kontroll. Samtidig sørget vesten for at kommunistpartier i land utenfor sovjetisk kontroll ble holdt i sjakk.

Da de europeiske kolonirikene begynte å gå i oppløsning, spredte kampen seg til Afrika, Asia og Latin-Amerika. Hele verden ble etter hvert trukket inn i den kalde krigen og tvunget til velge side. Frigjøringskriger, borgerkriger og mindre lokale konflikter ble ofte både mer alvorlige, varte lengre og fikk mer internasjonal oppmerksomhet enn de kanskje "behøvde" å ha, fordi Øst og Vest nesten automatisk sto mot

hverandre i alle konflikter.

Mot slutten av 40-tallet bestemte Vesten seg for å danne et system av allianser for å hindre videre spredning av kommunismen, og kanskje slå den tilbake noen steder. I 1949 går USA, Canada og store deler av Vest-Europa sammen i NATO-alliansen. Mellom USA og en rekke av statene i det sørlige Asia dannes SEATO i 1954. Flere land i Midtøsten går i 1955 sammen med USA i Bagdad-pakten (fra 1959: CENTO).

Trumandoktrinen

I dette øyeblikket i verdenshistorien må nesten enhver nasjon velge mellom to forskjellige måter å leve på. Valget er altfor ofte ikke fritt.

Den ene livsformen er basert på flertallets vilje og er karakterisert ved frie institusjoner, representativt styre, frie valg, garantier for den personlige frihet og tale- og religionsfrihet fra politisk press.

Den andre livsformen hviler på en minoritets vilje med makt over flertallet. Den hviler på terror og undertrykkelse, en kontrollert presse og radio, forutbestemte valg og undertrykking av den personlige friheten....De frie folk i verden ser til oss for å få hjelp til å opprettholde sin frihet. Hvis vi vakler i vår ledelse, bringer vi verdensfreden i fare, og vi kommer sikkert til å bringe vår egen nasjons velferd i fare.

President Harry Truman, 1947⁷

...Proklamasjonen av denne doktrinen (Truman-doktrinen) betød at USA har beveget seg mot...forsøk på å presse sin vilje på andre selvstendige stater, samtidig som man bruker de økonomiske ressursene som blir distribuert som hjelp til trengende nasjoner, som et instrument for politisk press.

Sovjets Vise-utenriksminister Andrej Vyshinsky, 1947⁸

I utgangspunktet var NATO mest en form for politisk forsikring fra USA til de europeiske landene om at de kunne stole på USAs beskyttelse og konsentrere seg om den økonomiske gjenoppbyggingen etter 2. verdenskrig. Etter Koreakrigen økte de amerikanske militære budsjetter voldsomt, og det samme gjorde USAs militære bistand til Europa. NATO ble derfor ganske raskt omdannet til en sterk militær allianse.

*Atlantehavstraktaten underskrives.
Foto: NATO Media Library*

Medlemslandenes militære styrker og militære strategier ble bygget opp og koordinert innenfor rammene av dette samarbeidet.

I mellomkrigstiden hadde stormaktenes ledere nølt med å "sette hardt mot hardt" tidlig overfor Hitler. Dette var sannsynligvis en sterkt medvirkende årsak til at Nazi-Tyskland ble såpass vanskelig å stoppe. Denne feilen var de vestlig land, i første rekke USA og Storbritannia svært opptatt av å ikke gjenta. En viktig årsak til dannelsen av NATO var derfor å vise Sovjet en samlet vestlig front, fordi man fryktet at Sovjet, som etter Tysklands fall hadde store militære styrker stående i Øst-Europa ville forsøke å skaffe seg kontroll over Europa. I 50 år, lenger enn noen sikkerhetspolitisk og militær allianse noensinne, har dermed NATO bundet Nord-Amerika og Vest-Europa sammen i et skjebnefellesskap. På godt og vondt.

*NATO-øvelse i Nord-Norge.
Foto: NATO Media Library*

Partene er enige om at et væpnet angrep mot en eller flere av dem i Europa eller Nord-Amerika skal betraktes som et angrep mot dem alle.

Fra Atlantehavspakten, artikkel 5⁹

Sovjetiske soldater i Øst-Europa.

Foto: Vaba Hummuseum

I 1955 undertegnet Sovjet og de østeuropeiske kommuniststatene Warszawa-pakten. Øst-Europa knyttet sine militære styrker til Sovjet, og NATOs motstykke var dermed født.

I etterkrigstiden skjedde en annen viktig politisk utvikling, ved siden av den kalde krigen. De gamle europeiske kolonimaktene var ikke lenger i stand til, og ofte heller ikke interessert i å holde på sine omfattende kolonier rundt om i verden. Europa var ikke lenger verdens maktsentrum, og en rekke nye stater oppsto. Som hverken sovjetiske eller vestlige land, regnet de seg som en tredje verden som i utgangspunktet ikke var interessert i bli å dratt inn i konflikten mellom Øst og Vest. Men både Øst og Vest var interessert i å øke sin innflytelse og holde den andre unna.

Mange av de nye statene hadde også sine egne konflikter å hanskes med, og fant fort ut at supermaktene var villige til å støtte dem for å sikre seg innflytelse. For eksempel støttet USA Israel. Sovjet fant da ut at det kunne skaffe seg innflytelse i Midtøsten ved å støtte Israels arabiske naboer. Men i den tredje verden ble grensene mellom Øst og Vest aldri så skarpe som i Europa. Land som for eksempel Egypt og Etiopia oppdaget også at det var mulig å "hoppe" fra den ene supermakten til den andre.

Mindre synlige var de interne maktkampene innad mange land. Der et lands regjering erklærte seg pro-Vest i den ideologiske konflikten, støttet Sovjet eller dets allierte villig alle opprørsbevegelser mot disse regjeringene. Det samme gjorde Vest i stater som erklærte seg kommunistiske.

Indre strid

Øst stod mot Vest og blokk mot blokk. Men innad var likevel ikke blokkene alltid like samlet.

Strid i den kommunistiske leir

Etter den andre verdenskrigen okkuperte

sovjetiske tropper Øst-Europa. Krigen hadde overbevist Sovjet om at Øst-Europas lojalitet var livsviktig for landets trygghet. Hundretusener av østeuropeere hadde marsjert ved Nazi-Tysklands side inn i Sovjet under den andre verdenskrigen. De østeuropeiske landene som hadde stått mot Tyskland hadde vist seg for svake til å yte noen vesentlig motstand.

Men hvordan sikre seg østeuropeisk lojalitet? Jo, ved å sørge for at alle de østeuropeiske landene innførte et politisk system etter sovjetisk mønster, med ledere som anerkjente Sovjet som sin beskytter og ledestjerne, og dermed var villige til å la sin økonomi, sitt militære apparat og sitt politiske system integreres i et sovjetdominert system.

Men å få til dette i praksis var ikke bare enkelt. Vel var Sovjet militært overlegent. Men kommunismen sto i utgangspunktet ikke så sterkt i Øst-Europa. Det rumenske kommunistpartiet hadde for eksempel før krigen under tusen medlemmer. Dermed var de kommunistiske lederne i Øst-Europa helt avhengige av sovjetiske bajonetter for å holde seg ved makten. Mange av disse landene hadde også sett på Sovjet som en tradisjonell trussel. Sovjet var heller ikke i stand til å "smøre" Øst-Europa med økonomiske subsidier (tvert imot: Sovjet var så til de grader nedkjørt etter den andre verdenskrig, at økonomiske bidrag gikk motsatt vei). Dermed måtte sovjetvennlighet stort sett tvangsinnføres, og landene holdes i stramme tøyler. Demokrati og fri meningsyttring ville rett og slett være for risikabelt. Dermed var grunnlaget også lagt for senere problemer: Skulle

sovjetisk kontroll bli mildere (eller synes mildere), kunne uro og protester lett bryte ut. Og det gjorde det, ofte:

Jugoslavia var et av de eneste landene i Øst-Europa som ikke ble påtvunget et kommunistisk regime, men etablerte det selv, bygget på motstandsbevegelsen mot nazistenes okkupasjon og under ledelse av Josip Broz Tito. Men Tito nektet å følge Sovjets pipe i et og alt. Han syslet med planer om å samle Balkanlandene Jugoslavia, Hellas, Bulgaria, Romania og Albania i en union. En slik stor union ville være vanskelig for Sovjet å kontrollere. Jugoslavia ble derfor utelukket fra den Sovjetkontrollerte internasjonale kommunistiske samarbeidsorganisasjonen Kominform i 1948. Men Sovjet kunne ikke tvinge Jugoslavia inn i folden. Til det var Jugoslavia for mektig og Tito for enerådende. Jugoslavia gikk derfor deretter sin egen vei, med sin egen variant av kommunismen.

*Oppstanden i Polen i 1970.
Foto: Stanislaw Czartoryski.*

*Neste side:
Fra den sovjetiske innvasjonen i Praha.
Foto: Johnson & Schjesvold*

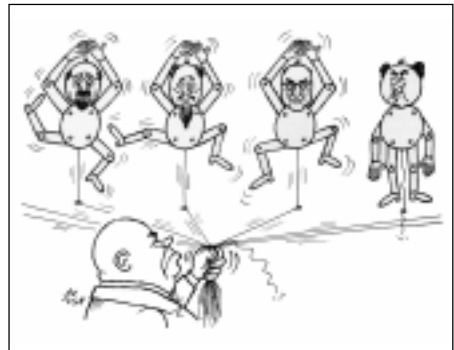

Ved Stalins død i 1953 brøt det ut oppstand i Øst-Berlin. Den ble slått ned. I 1956, etter at Sovjets nye leder Krustsjov hadde forsøkt å få til en tilnærming igjen til Jugoslavia, og akseptert at Jugoslavia kunne følge "sin egen vei til kommunismen", forsøkte Ungarn seg med politiske reformer. Men da invaderte Sovjet. De ungarske reformene gikk for langt, og Sovjet så Ungarn på vei ut av Warszawapakten. Tsjekkoslovakias forsøk på reformer 12 år etter, i 1968, ble også møtt med hard hånd. Polen var også et evig uromoment, med stadige oppstander, både i 1953, 1956, 1970 og 1981. Polen ble i de siste årene styrt av en militærjunta, da dette syntes å være det eneste som kunne sikre et sovjetvennlig regime i et sterkt antirusisk land. Men til slutt ble Polen det første til å bryte kommunistenes maktmonopol på fredelig vis i 1989. Den uavhengige fagbevegelsen Solidaritet og militærregimet begynte rundebordssamtaler med henblikk på en overgang til flerpartisystem.

I 1960, omtrent på samme tid som etableringen av Castro sitt regime på Cuba ga Sovjet sitt første fofefeste på den vestlige halvkule, brøt Kina ut av den sovjetvennlige leir etter sterk ideologisk uenighet. Kina tok Albania og Nord-Korea med seg. Da Kina også

testet sine første atomvåpen i 1964, hadde plutselig Sovjet fått en ny fiende på sin sørøstlige flanke.

Da Michael Gorbatsjov mot slutten av 1980-tallet satte i gang sine reformer i Sovjetunionen, med mer politisk åpenhet – Glasnost, og forsøk med økonomiske og byråkratiske reformer – Perestrojka, løsnet han Sovjets jerngrep på Øst-Europa. I løpet av kort tid falt da de kommunistiske regimene i østblokklandene som kort-hus. Øst-Europa rev seg løs, Warszawa-pakten gikk i oppløsning. Ja, selve Sovjetunionen opphørte på begynnelsen av 1990-tallet å eksistere. I april 1999 ble tre av de tidligere østblokklandene faktisk NATO-medlemmer.

Mao nekter å spelle når Krustsjov trekker i tråden

Opposisjon

Behovet for en samlet front utad mot en fiendtligsinnnet verden, gjorde potensielle opposisjonelle til en trussel. Andre politiske meninger, andre lojalitetsbånd ble motarbeidet. Hele folkegrupper ble til tider ansett som suspekter: Jøder, stort sett bestandig; tyskere, tartarer og baltere – rett under og etter den andre

Flere av de mindre nasjonene i Sovjetunionen var svært misfornøyd med den russiske dominansen. En vanlig måte å uttrykke sin misnøye på, var gjennom undergrunns-aviser, som denne fra den latviske selvstendighetsbevegelsen.

verdenskrig. Religion ble bare delvis tålt. Særlig katolisisme var suspekt, på grunn av katolikkenes lojalitet til en leder bosatt utenfor Sovjet, Paven, og som derfor ikke kunne kontrolleres.

Sovjetisk arbeidsleir for opposisjonelle. Foto: Amnesty International.

Mange mennesker ble overvåket, mange havnet i straffeleire i Sibir, mange mistet jobben. Å satse på feil hest under de mange maktkampene i den sovjetiske ledelse kunne være fatalt. Under Stalin ble store "utrenskninger" foretatt, blant virkelige eller innbilte motstandere. Etter Stalin risikerte regimekritikere ikke livet i samme grad, men fortsatt var det risikofyllt å drive opposisjonelt arbeid.

Andrej Sakharov, sovjetisk atomfysiker og opposisjonell. Han satt i husarrest i mange år. Foto: Amnesty International.

Uenighet i Vest

Også i vestens allianse og blant amerikansk lojale stater var det uenighet og indre strid. Ved Suez-krisen i 1956 fikk Israel, Storbritannia og Frankrike skarp kritikk i FN for å ha okkupert kanalsonen. En av de sterkeste kritikerne var USA. Landet hadde tradisjonelt vært motstander av Europas forsøk på å gjøre verden til sin koloni. Så da de euro-

peiske kolonirikene begynte å gå i oppløsning, støttet USA selvstendighetsbevegelsene i flere av koloniene. For eksempel som da Nederland var uvillig til å la sin tidligere koloni Indonesia få sin selvstendighet.

Da Fidel Castros opprørsbevegelse tok makten på Cuba i 1959 og styrte den gamle diktatoren Batista, mistet USA sin tidligere dominans på øya. Landet kunne heller ikke hindre at Cuba kort tid etter vendte seg til Sovjet og erkefienden skaffet seg sin første allierte på den vestlige halvkule. Cubas løsrivelse fra amerikansk hegemoni rystet også USAs hegemoni på resten av den vestlige halvkule, gjennom at for eksempel Mexico opprettholdt diplomatiske og økonomiske forbindelser med Castros Cuba tross protester fra USA.

Ikke så lenge etter at Sovjet ”mistet” Kina, trakk Frankrike i 1966 seg ut av NATOs integrerte militærstruktur og alliansens hovedkvarter måtte flyttes til Belgia. Selv om det neppe var noen tvil om at Frankrike ville bli funnet på amerikansk side i en eventuell europeisk storkrig, ønsket landet inntil det å føre en utenrikspolitikk som var verken pro USA eller pro Sovjet, men først og fremst fransk. På samme tid førte det franske ønsket om mer selvstendighet i forhold til supermaktene, at landet nektet Storbritannia medlemskap i det Europeiske Fellesskap fordi britene ble ansett for å være for USA-tilknyttet.

Et større nederlag for USA kom med Vietnams fall til kommunistene i 1975. Denne regionen var i seg selv ikke av vital betydning for amerikanske interesser. Men landet hadde utkjempet en større krig for å hindre dette, oddsene

var høye, og tapet ble enormt demoraliserende. Det skapte også en utstrakt antiamerikansk stemning over det meste av verden, også blant landets allierte, i tillegg til innenrikspolitiske problemer.

I Nicaragua ble et pro-amerikansk militærdiktatur erstattet av en kommunistisk opprørsbevegelse og i Iran ble den pro-amerikanske Sjahan styrte av et sterkt antivestlig teokrati i 1979.

Konflikter mellom Hellas og Tyrkia, begge NATO-medlemmer, har også tidvis satt alliansen på harde prøver.

USA – indre strid og styring

Også i USA var det indre uenighet om hvilken rolle landet skulle spille internasjonalt. Antikommunistiske stemninger bredte seg på 1950-tallet. Senator Joseph McCarthy var mannen som satte kommunistjakten i system. Politikere, vitenskapsmenn, kunstnere og flere andre ble forhørt, mange ble overvåket og fikk problemer i arbeidslivet. Personer med virkelige eller påståtte kommunist sympatier kunne, både i USA og andre vestlige land få problemer og møte hindringer i sine liv.

Charlie Chaplin ble mistenkt for kommunistiske sympatier og nektet innreise til USA. Foto: Filminstituttet.

... en rivende teknologisk utvikling

Krigen er alle tings mor, sa den kinesiske filosofen og strategen Hun Shen på 600-tallet e.Kr. Med det mente han at det er i krigstid teknologisk utvikling skyter fart. Krig skaper behov for å finne det lille ekstra som gir overtaket på motparten. Dette er med andre ord et område hvor den kalde krigen ikke skiller seg fra tidligere kriger og konflikter. Tvert imot har den kalde krigen mer enn noen annen konflikt-

periode virket gunstig for den teknologiske kreativiteten. For i etterkrigstiden, den kalde krigens epoke, har verden virkelig opplevd en rivende teknologisk utvikling. Det gjelder ikke bare militær teknologi, men også en utvikling som har hatt mye å si for det daglige liv.

Hvordan har så den kalde krigen bidratt til denne teknologiske utviklingen. Her forsøker vi å vise deg eksempler innenfor noen områder. Men kan du selv tenke deg andre?

Militær og sivil teknologi

Satsing på utvikling av nye, høyteknologiske våpensystemer har hatt høy prioritet i etterkrigstiden. Men resultatene av denne satsingen har også ført til en mengde ny teknologi som har vært like viktig for det sivile samfunn. En stor del av den nye militærteknologien har vært direkte overførbar til sivile produkter,

eller deler av den forskning som har vært gjort eller de produkter som har blitt utviklet har kunnet bli nyttiggjort til sivile formål. Samtidig har bedrifter utviklet produkter for det sivile samfunn som har blitt nyttiggjort til militære formål.

Penguin-rakett. Foto: KDA.

I 1946 ble Forsvarets Forskningsinstitutt (FFI) på Kjeller utenfor Oslo etablert. Det norske Forsvar så et behov for selv å utvikle blant annet nye, høyteknologiske våpensystemer. Instituttet skulle drive anvendt forskning, deretter skulle i særlig grad Kongsberg Våpenfabrikk forestå eventuell videreutvikling og masseproduksjon. Også den andre store norske aktøren innen våpenproduksjon, Raufoss Ammunisjonsfabrikk, har deltatt i produksjonen av våpendeler, ammunisjon, med mer, i samarbeid med FFI og Kongsberg

Fra militær til sivil teknologi: Kongsberg er også sterkt involvert i den europeiske romfergen. Foto: KDA.

Kongsberg Gruppen er et godt eksempel på en norsk bedrift som har vært i fremste rekke når det gjelder utvikling både av ny militær og sivil teknologi. I 1814 ble Kongsberg Våpenfabrikk opprettet for å produsere håndvåpen til hæren. Etter den andre verdenskrig gjennomgikk selskapet en rivende utvikling, og etter hvert skulle salget av sivile produkter utgjøre 70 % av selskapets salg. Nye fabrikker ble opprettet over hele landet, og selskapet produserte alt fra de nye Terne-, og etter hvert Penguin sjø-til-luft- og luft-til-sjø-rakettenes som ble utviklet i samarbeid med FFI, til elektronisk navigasjonsutstyr og bildeler. Etter økonomiske problemer, ble selskapet i 1987 splittet opp i flere selvstendige selskaper. Den gamle forsvarsavdelingen ble etter hvert hetende Kongsberg Gruppen, med selskaper som Kongsberg Defence & Aerospace som i dag produserer både militære produkter som missiler, kommando- og styre-

systemer for forskjellige våpen-typer og militært radioutstyr, til sivile produkter innen romfart (blant annet til den europeiske romfergen Ariane); eller Simrad som produserer elektronisk utstyr for skip, fiskebåter og annen sjøbasert virksomhet.

Et annet eksempel på norsk satsing på militær teknologi med en sivil "spin-off-effekt" er NAMMO Raufoss. I 1896 ble Raufoss Ammunisjonsfabrikk opprettet. Selskapet gikk i 1998 sammen med lignende selskaper i Sverige og Finland og tok navnet NAMMO Raufoss. Det produserer ammunisjon til håndvåpen og kanoner som det har gjort siden starten. Men også motorer til de kjente Sidewinder-rakettenes, samt Terne og Penguin, og sivile produkter som nødbluss og fyrverkeri. Det gamle Raufoss Ammunisjonsfabrikk produserte i tillegg bildeler som for eksempel støtfangere.

Utviklingen av gode kommunikasjonsnettverk ga både militære og sivile fordeler. Foto: Johnson & Schjesvold

Elektronisk navigasjonsutstyr er et meget godt eksempel på produkter i utgangspunktet produsert for militære formål, men etter hvert med minst like stor verdi for sivile. På midten av 1950-tallet utviklet det amerikanske forsvarsdepartementet et navigasjonssystem for sine krigsskip, basert på radio-navigasjon, som ble kalt LORAN-C. I 1974 ble det byttet ut med et nytt, satellittbasert navigasjonssystem kalt GPS. Da ble alle LORAN-C-stasjonene som var bygget rundt om i verden overført til de statene hvor stasjonen sto, og rustet opp til bruk for sivile skip.

I dag er også GPS tilgjengelig for sivilt bruk (du har det kanskje i båten din?), og både LORAN-C og GPS brukes i dag til å utfylle hverandre som navigasjonssystemer for sivil skipsfart, fiske- og lystbåter.

Foto: Bodø Hovedflystasjon og Tom Melby.

Radar og andre overvåkningssystemer har vært avgjørende for militær slagkraft, men er like nyttige i for eksempel sivil luftfart.

Dataalderen er over oss

Utviklingen av datasystemer er og har vært svært viktige for militær slagkraft. Men tenk på hva data har å si for det sivile samfunn!

Foto: NL

Foto: NL

Internett ble først utviklet av det amerikanske forsvaret på 1970-tallet. Man var engstelige for at motparten i en eventuell krig skulle skape store vanskeligheter og forvirring ved å bombe kommunikasjonslinjer. De vanlige kommunikasjonslinjene, som telefonsystemer, var sårbare. Ledningsnett kunne kuttes, viktige telefonsentraler kunne bli ødelagt. Hvordan

Foto: NL

lage et system som ikke var avhengige av noen få, sårbare knutepunkter. Løsningen lå i å prøve å lage et system uten knutepunkter. Et system hvor en melding hadde mange alternative veier frem til mottakeren, slik at ble en vei ødelagt, ville nettverket automatisk finne en annen vei, eller dele opp meldingen og la hver del følge forskjellige veier. Et nettverk av mange datamaskiner knyttet til hverandre på kryss og tvers. Et

intelligent kommunikasjonsnettverk. Et integrert nettverk. Internett.

Etter en tid med eksperimentering fant man frem til flere alternativer. Det ene ga man til amerikanske universiteter. Det kunne kanskje brukes av dem også? Hvor stor andel av Norges befolkning bruker i dag Internett daglig?

Og hva med alt det datastyrt vi ikke "ser"? Moderne heiser. Passasjerfly. Dører. Alarmanlegg. Bookingsystemer. Lysregulering. Bagasjebånd. Strømtilførsel. TV. Bilen. Toget og mikrobølgeovnen. Kan du komme på mer? Eller kan du komme på områder av vår hverdag hvor data IKKE spiller noen rolle? (Mange spår at vi virkelig vil få oppleve omfanget av datastyringen av vår hverdag, den første januar år 2000.)

Foto: NL

Etterretning

Jernteppet var en effektiv hindring for utveksling av kunnskap mellom øst og vest. Mangel på kunnskap resulterte i at frykten for den annen part økte på begge sider. Dette kunne føre til irrasjonelle handlinger med katastrofale følger.

En svært viktig del av forsvaret på begge sider var derfor etterretningstjenesten. Etterretningens oppgave var å redusere kunnskapshullene slik at begge parter kunne planlegge og handle mer i henhold til virkeligheten. NATO hadde

ikke egen etterretningstjeneste, men var avhengig av bidrag fra medlemslandene. Norske myndigheter oppfylte sine forpliktelser ved at norsk etterretningstjeneste frembrakte etterretninger ikke bare for nasjonalt bruk, men også til beste for alliansen.

Nordområdene var spesielt viktige av strategiske årsaker. Hvorfor, skal vi komme tilbake til. Men det var i dette området at nyutviklede sovjetiske ubåter, overflatefartøyer, fly og landbaserte våpensystemer som oftest ble tatt i bruk først. I tillegg ble mange viktige sovjetiske våpensystemer utviklet og testet her. Dette medførte særlig store utfordringer og krav til norsk etterretningstjeneste til å fremskaffe relevant informasjon og kunnskap fra den andre siden, da denne tjenesten var den eneste innen NATO med permanent tilstedeværelse i Nordområdet. Norsk etterretningstjeneste skulle varsle om eventuelle forestående angrep fra Nordvest-Russland; dette var hovedoppgaven. For å få til dette samarbeidet etterretningstjenesten med Luftforsvaret, som spilte en viktig rolle i å samle inn informasjon ved hjelp av fly som Albatross og Orion, og som også bemannet og kontrollerte en rekke landbaserte varslingsstasjoner. I tillegg skulle man skaffe informasjon om alle nye sovjetiske våpensystemer.

Etterretningstjenesten var derfor et område hvor teknologi spilte en svært stor rolle. Det ble stadig innført ny teknologi. Lyttestasjoner ble etablert for å overvåke sovjetisk aktivitet. Dersom Sovjet testet ut et nytt våpensystem forsøkte lyttestasjonene å fange opp alle signaler som ble sendt ut. Ved å bruke de fysiske lovene sammen med fotografier, radardata og all annen relevant informasjon som det var mulig å få tak i, kunne man få frem signalkarakteristikker slik at det var mulig å kjenne igjen våpensystemet dersom man

støtte på det en annen gang og beregne dets yteevne og svake sider. Svakheterne ble utnyttet til å konstruere motmidler for beskyttelse av eget og alliert personell, samt mobile og faste installasjoner. Verdensrommet ble også utnyttet. Supermaktene hadde satellitter som overvåket havene og kunne sende opplysninger til kontrollstasjoner på land, for eksempel i Norge. Eller måldata til fly og skip, som kunne hjelpe til å styre for eksempel missiler frem mot målet.

Effektive motmidler mot våpensystemer førte i sin tur til at motparten modifiserte sine eksisterende våpensystemer, eller introduserte nye. Dermed hadde man en teknologisk "hauk over hauk" situasjon som pågikk under hele den kalde krigen. Etterretning ble dermed en svært viktig drivkraft for teknologiske fremskritt og forbedringer.

Dette utstyret er typisk for den kalde krigen teknologisk for innsamling av teknisk etterretning, slik som for eksempel signaler fra testing av nye våpensystemer. Dette blir gjerne kalt Electronic Intelligence (ELINT). Utstyret kan også brukes såkalt taktisk, Electronic Support Measure (ESM). Det vil si identifikasjon av plattformer (fly, landstasjoner og fartøyer) og deres våpensystemer. Foto: Johnson & Schjesvold.

Teknologi i øst-vest-konflikten

Den kalde krigen var også et teknologisk kapp løp mellom Øst og Vest. Det ble derfor svært viktig å hindre at avansert teknologi utviklet i Vest skulle havne i Sovjets hender. I 1949 ble COCOM (Koordineringskomiteen for multilateral eksportkontroll) opprettet på amerikansk initiativ for å hindre eksport av strategisk viktige varer til Sovjetunionen, andre østblokk-land og Kina. Medlemmer var alle NATO-landene unntatt Island, dessuten Japan og Australia. COCOM satte opp en liste over høyteknologiske varer som ikke måtte eksporteres til østblokken. Organisasjonen ble oppløst i 1994, men frem til da var den arena for nok et konfliktområde innen den kalde krigen.

Foto: Forsvaret

Sovjetiske ubåtpropeller...et eksempel

Det skapte stor ståhei da det i 1987 viste seg at Kongsberg Våpenfabrikk og det japanske selskapet Toshiba hadde solgt utstyr til Sovjet som gjorde russerne i stand til å produsere mer stillegående ubåt-propeller. Det var definitivt et brudd på reglene, og amerikanerne var rasende. De så det som et eksempel på at Europa etter deres mening "solgte seg" til fienden. Men den såkalte Toshiba/KV-skandalen var bare et av flere lignende tilfeller. Det italienske datafirmaet Olivetti ble i 1989 beskyldt for å ha solgt datautstyr til bruk i det sovjetiske hangarskipsbaserte jagerflyet YAK 41. Denne saken førte også til konflikter internt i NATO-alliansen. For italienerne mente USA brukte COCOM til å legge hindringer i veien for brysomme europeiske konkurranter, mens amerikanske firmaer solgte lignende produkter til østblokken uten å bli stoppet.

Citius - Altius - Fortius

Hurtigere – Høyere – Sterkere. Det olympiske slagordet kan også brukes som beskrivelse på utviklingen i luften. Jagerflyene du ser på neste side ble brukt i Vest, av NATO-landene. Et britisk Hawker Hunter, deretter følger en fransk Mirage, litt nyere. Til slutt en amerikansk F 5. Satsing på utvikling av avanserte jager- og bombefly ble et kjennetegn på de mektige landene.

Flyene illustrerer også på mange måter at selv om Vest var dominert av en supermakt, var det også andre stater som ville, og var sterke nok til å henge med i denne kostbare delen av den teknologiske utviklingen.

Sovjet satset også store ressurser på militærteknologisk utvikling. Landet produserte stadig mer avanserte fly, og

eksporterte dem over store deler av verden. Selv om MiG-21 ble introdusert på begynnelsen av 1960-tallet, er den fortsatt en viktig del av mange staters flyvåpen.

Over: MiG-21 er det jetjagerfly i verden som er produsert i størst antall. Anslagsvis 10 – 13 000 ble produsert i Sovjet, men også av andre med eller uten lisens. MiG-21 regnes som østblokkens motstykke til vestens F 104 Starfighter. Foto: J&S

Hawker Hunter (øverst) er et anvendelig jetjagerfly fra Storbritannia som ble produsert i et stort antall på 50-tallet og eksportert til flere land, bla.a. Sveits. Mirage III E er et fransk 60-talls jagerbomber for store høyder, men også for bakkeangrep. Det er solgt over hele verden. F-5 Freedom Fighter er et amerikansk jagerfly fra 60-tallet som Norge fikk flere av over NATOs våpenhjelp-program. Foto: J&S

Romkappløpet

Helt siden det første mennesket løftet blikket mot himmelen, har kanskje drømmen om en gang å erobre verdensrommet eksistert. I tiden før den andre verdenskrig tok menn som Willy Ley og Werner von Braun til med rakettforskning i Tyskland. I Tyskland ble også den første virkelige raketten skapt: V 2.

Derfor kan man si at den kalde krigen ikke skapte ideen om å erobre himmelrommet over oss. Ei heller var

den årsaken til de første spedte forsøk. Men den kalde krigen var årsaken til at romforskning fikk en slik høy prioritet, og gjennomgikk en slik rivende utvikling som den har gjort.

I letingen etter det ”lille ekstra” som kunne gi overtaket på motstanderen, eller streben etter kunnskap om hva som egentlig foregikk på den ”andre siden”, var verdensrommet: Å kunne plassere mennesker eller maskiner i verdensrommet;

det mest forlokkende som kunne tenkes. Romkappløpet var også ideologisk viktig. Prestisjefyllt. Et utstillingsvindu for supermaktens teknologiske overlegenhet overfor den andre. I tillegg henger romkappløpet nøye sammen med våpenkappløpet. For skulle man greie å finne metoder til å få brakt mennesker og maskiner langt ut i rommet, ville man også samtidig ha tilegnet seg teknikker som like gjerne kunne brukes til å bringe for eksempel atomladninger fra et kontinent til et annet. Like ofte gikk utviklingen motsatt vei: Man hadde en rakett som kunne sende en atomladning fra USA til Sovjet. Med noen endringer kunne den like gjerne sende satellitter ut i verdensrommet. Noen eksempler på dette: Bæreraketten som sendte den første spionsatellitten Corona opp, Thor/Agena, var en modifisert utgave av

Foto: J&S

*Apollo skytes opp, på vei til Månen.
Foto: NASA.*

Thor-raketten som skulle kunne sende atombomber fra USA til Sovjet. Den første satellitt, Sputnik, som Sovjet skjøt opp i 1957, brukte samme bærerakett som landets første interkontinentale ballistiske atomrakett, SSMB-7.

Romprogrammene til supermaktene, og etter hvert mange andre land inkludert Norge, førte til kommunikasjonssatellitter. Disse kunne formidle TV- og radiosignaler, telefonsamtaler, og så videre, i tillegg til militært bruk. Teknologien kunne finne minst like mange bruksområder sivilt som militært. Værsatellitter, medisinsk forskning... Gjennom satsingen på romforskning har vår kunnskap, våre muligheter til å underholdes, blitt radikalt økt. Ville romforskningen blitt et like sterkt satsingsområde uten den kalde krigen?

Tankekurs?

I dag sliter romforskningen både i USA og Russland med store

budsjettkutt...

Økonomien – hva med den?

På mange måter kan vi si at den kalde krigen la rammevilkår for den økonomiske situasjonen i verden. Økonomiske hjelpeprogram

bidro både til ytterligere splittelse mellom Øst og Vest, men også til en integrasjon innad på begge sider av jernteppet.

Marshall-planen

I 1947 lanserte den amerikanske utenriksministeren, George Marshall, Marshall-planen for å gjenoppbygge Europa etter ødeleggelsene fra den andre verdenskrig. USA la vekt på at det skulle være en *europaisk* gjenoppbyggingsplan. Derfor ble organisasjonen OEEC (Organisasjonen for europeisk økonomisk samarbeid) dannet for å koordinere gjenoppbyggingen i de 17 mottagerlandene. Denne hjelpens betydning for den økonomiske utviklingen i Europa kan vanskelig overvurderes. Marshall-hjelpen hadde imidlertid mange virkninger ved siden av den økonomiske gjenoppbyggingen: Tettere samarbeid mellom de vest-europeiske landene, landene ble knyttet

nærmere til USA, sjansene for kommunistiske maktovertagelser som skyldtes en trang økonomisk situasjon minsket. De europeiske landene ble bedre i stand til å ivareta sitt eget forsvar. Og hjelpen bidro også sterkt til delingen av Europa.

Sovjet takker nei

Sovjet sa nei til å motta Marshall-hjelp og presset de sovjetisk okkuperte landene i Øst-Europa til også å avslå. I stedet dannet disse landene sin egen økonomiske samarbeidsorganisasjon COMECON, i 1949.

OEEC ble til OECD (Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling) i 1961. Samarbeidet mellom de vesteuropeiske statene i OEEC la også grunnlaget for det som senere skulle utvikle seg til EU. Lignende

samarbeidsorganisasjoner har også utviklet seg i andre deler av verden. Økonomisk integrasjon som konsekvens av den kalde krigen?

Det blir mer og mer klart for alle at gjennomføringen av Marshall-planen vil bety at de europeiske landene blir plassert under USAs økonomiske og politiske kontroll, og direkte innblanding av sistnevnte i disse landenes indre affærer.

Sovjets Vise-utenriksminister Andrej Vyshinsky, 1947¹⁰

En annen side av saken...

Mot slutten av 1970-årene brukte verden ca. sju milliarder kroner hver dag på militære formål.

Samtidig døde hver dag 80 000 barn av sult og mangelsykdommer.

Den kalde krigen – også hos oss?

Den kalde krigen i våre nære omgivelser; hadde den noen betydning for oss – her?

Vår beliggenhet

Mot nord – men utenfor allfarvei?

Vi er vant med å betrakte oss selv som litt avsidessliggende, helt i ytterkanten av Europa. Ultima Thule. Men i den kalde krigen befant vi oss plutselig midt i smørøyet – eller kanskje i skuddlinjen – alt etter hvordan du ser det...

Skandinavia fikk en sentral plass i den kalde krigen, hovedsakelig på 3 måter: Den korteste veien mellom de to supermaktene gikk og går fremdeles over våre hoder, vi grenset direkte opp mot Sovjet og fra norskekysten kunne Nord-Atlanteren overvåkes og kontrolleres.

Korteste avstand

Skandinavia ligger der avstanden i luftlinje mellom de to supermaktene er minst. Vi måtte dermed regne med at et sovjetisk angrep på USA, eller omvendt, med bombefly eller raketter, ville ta luftveien over oss.

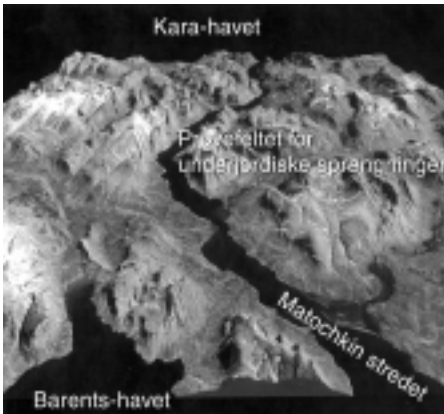
Grenser mot øst

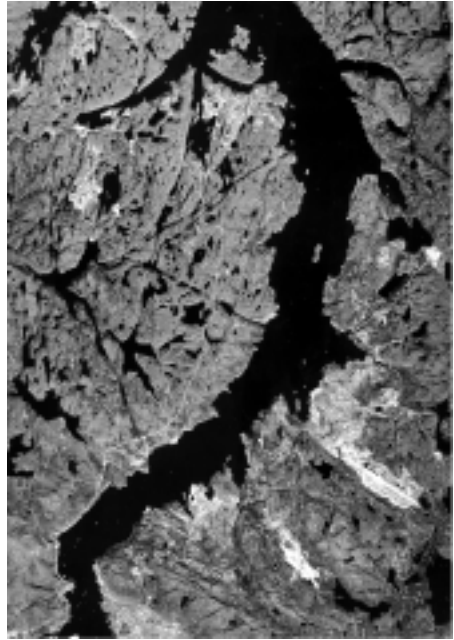
Nordkalotten grenser direkte opp mot Kolahalvøya. Kola ble etter hvert helt sentral for Sovjets atomvåpenstrategi og hovedbase for verdens største flåtestyrke; Nordflåten. Havområdene nord for Norge ble av stor viktighet fordi Sovjets beste adgang til verdenshavene gikk der. Derfor bygget Sovjet opp sine store flåtestyrker og verdens største marinebase på Kola. Store deler av landets atomubåter fikk base der (de ble plassert der også på grunn av den korte

avstanden til Nordpolens isdekke. Ved å gjemme seg under isen ville de bli usynlige for vestlig overvåkning). I Norskehavet skulle NATO stoppe de sovjetiske flåtestyrkene i tilfelle krig.

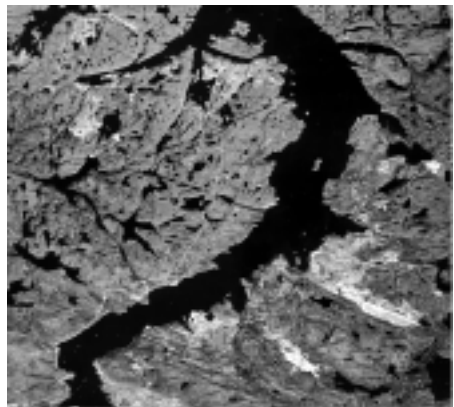
Det kan også nevnes at på Novaja Semlja, øygruppen nordøst for Kola og øst for Svalbard, foretok Sovjet 94 % av sine atomprøvesprengninger. Så vi lå ganske nært der også...

Dette bildet av prøvesprengingsområdet på Novaja Semlja består av flere bilder tatt fra satellitt, deretter manipulert av en kraftig datamaskin slik at det ser ut som at det er tatt fra siden i stedet for rett ovenfra. Det har ikke vært noen fra vesten på Novaja Semlja siden en norsk polarekspedisjon besøkte øygruppen i 1921. Området er fullstendig lukket for omverdenen, så satellitter og spionfly er den eneste måten vi har til å få visuell informasjon om russisk aktivitet der. Slik informasjon er særlig interessant for å få nærmere rede på hvilke ødeleggelser så omfattende atomprøvesprengninger fører til for miljøet; I særdeleshet for livet i Barentshavet, et av verdens rikeste fiskeri-områder. Foto: Johnny Skorve.

Satellittbilde av Kolaffjorden noen mil øst for Finnmark. Her ligger store marinebaser bokstavelig talt på rekke og rad. Foto: Johnny Skorve.

Satellittbilde av grensen mellom Russland og Finnmark. Foto: Johnny Skorve.

Vår langstrakte kyst...

Nord-Atlanteren var den sentrale forsyningsruten – livslinjen – som bandt USA og Europa sammen. Dersom storkrig brøt ut i Europa, ville det være avgjørende for Vest at denne livslinjen var intakt. Uten amerikanske forsyninger av soldater, militærmateriell, mat, og så videre, ville ikke Vest-Europa klare å holde østblokken unna, med sin konvensjonelle overlegenhet i militærmateriell. For Sovjet ville det av samme grunn være avgjørende å klare å kutte denne linjen.

Men for å kunne true Nord-Atlanteren måtte Sovjet passere norskekysten.

Geografiens puss?

Vår geografiske plassering la sterke føringer på de nordiske landenes handlefrihet. Norden hadde tradisjonelt prøvd å holde seg helt eller delvis nøytralt i de siste hundre års stormaktskonflikter. Denne linjen ønsket vi å fortsette, etter den andre verdenskrigen. I 1948 snakker Norge, Sverige og Danmark om å danne et skandinavisk forsvarsforbund. Dette forbundet skulle gjøre Norden uavhengig av de to

supermaktsblokkene som var i fremvekst. Men samtalen brøt sammen. Norge og Danmark, som tross alt fryktet Sovjet mer enn USA og vesten, ønsket garantier om militær hjelp fra USA, og tilgang på amerikansk militærmateriell. Da måtte vi inn i NATO.

De nordiske landene gikk derfor hver sin vei sikkerhetspolitisk. Norge og Danmark deltar på stiftelsen av NATO i 1949. Sverige forblir nøytralt. Mens Finland måtte trå spesielt varlig i forhold til Sovjet, og undertegnet en vennskaps- og bistandspakt med supermakten like etter andre verdenskrigs avslutning. Finland ble dermed ansett som nøytralt, men måtte ta spesielle hensyn til Sovjet, også i sin innenrikspolitik. (Dette preger fortsatt finsk politikk; selv etter at den kalde krigen er over og flere tidligere østblokkland er blitt, eller ønsker å bli NATO-medlemmer. Selv om Finland har gått inn i EU, holder landet en viss distanse til NATO.)

Hva har dette betydd for forholdet mellom landene i nord?

Likevel– en nordisk balanse

Båndene mellom landene forble likevel sterke. Norden samarbeidet og kunne hente støtte hos hverandre i flere internasjonale sammenhenger. Den nordiske balansen ble dette kalt.

Slik orienterte vi oss hver vår vei...

Norge kjøpte (og fikk!) sitt militære utstyr hovedsakelig fra USA, Finland kjøpte mye sovjetisk utstyr,

mens Sverige produserte det selv.

Sverige satset spesielt store ressurser på å holde seg nøytral, og stå utenfor både NATO og Warszawapakten. Dette førte til at landet satset stort på utvikling av eget militært utstyr. Uten en omfattende egenproduksjon av militærmateriell syntes det vanskelig å holde seg ordentlig nøytral. Sverige ble en aktør blant de store produsentene av for eksempel jager- og bombefly – og konstruerte og produserte blant annet de to flytypene Lansen og Draken. Begge flytyper ble regnet for å være blant de mest avanserte i verden i sin tid. Dette blir enda mer imponerende når man vet at kun få stater så seg i stand til å opprettholde en egenproduksjon og utvikling av militære fly. Kun de virkelige stor- og supermakter har greid det. En periode på 1960-tallet hadde faktisk Sverige den største

flåten av jagerfly i verden, nest etter de to supermaktene.

Men til tross for nøytraliteten hell et dog Sverige mot vest, og hadde i det skjulte et visst militært samarbeid både med Norge og USA. Men det måtte foregå i dypeste hemmelighet overfor Sovjet. Den nordiske balansen kunne ikke rokkes.

Saab Draken er en jetjager fra sent 50-tall med dobbeldeltvinge.

Foto: Johnson & Schjesvold

Samfunnet endres i Nord-Norge

Skandinavias strategiske plassering gjorde Norge, og særlig Nord-Norge til et viktig område for NATO. Norges NATO-medlemskap førte dermed til store endringer på mange områder.

Nord-Norge kunne være et ypperlig springbrett for offensive operasjoner mot Sovjet, spesielt basene på Kola. Men landsdelen var like godt egnet for sovjetiske operasjoner mot NATO. Norge ble dermed en viktig del av USAs såkalte perimeter-strategi – et nettverk av støtteområder i randområdene rundt Sovjet. Resultatet ble en massiv utbygging av flyplasser, havneanlegg, våpenlagre, festningsanlegg, med mer i Nord-Norge.

Fra NATO-øvelse i Nord-Norge.

Foto: Forsvaret.

Ved en eventuell krig representerte Troms en naturlig barriere hvor det ville være naturlig å konsentrere forsvaret av Norge. Langs den såkalte Lyngen-linjen ble det anlagt store festningsanlegg og flere store militærleire. Foto: Forsvaret.

Den massive oppbyggingen i Nord-Norge endret svært mange menneskers livsgrunnlag. Her trengtes arbeidere, leverandører og servicefunksjoner. Tidligere hadde en stor del av landsdelens befolkning hatt en svært konjunkturavhengig økonomi. Inntektene varierte for eksempel etter tilgangen på fisk. Nå ble det plutselig større muligheter for fast inntekt. Dermed gikk det en strøm av mennesker fra fiske og småbruk til lønnet arbeid.

Fra NATO-øvelse i Nord-Norge. Foto: Forsvaret.

Til høyre: Et amerikansk hangarskip kommer med en ny ladning fly. Foto: Forsvaret.

Ikke alltid like viktig
I de første etterkrigsår, selv etter at Norge kom med i Atlanterhavspakten i 1949, var Nord-Norge nærmest for et militært tomrom å regne..det var forventet at hovedtyngden i et angrep på Norge ville komme sørfra som en del av et bredere angrep på Vest-Europa... Det var imidlertid utbyggingen av Kolaområdet og den voksende strategiske betydningen av Norskehavet som var hovedårsaken til økt alliert, og særlig amerikansk interesse for Nord-Norge.¹¹

Bardufoss flystasjon under bygging. Foto: Luftforsvarsmuseet.

Hadde vi råd til dette, da?

Norge kunne ikke betale alle investeringene alene. Penger til utbygging kom for en stor del fra NATO og USA, gjennom våpenhjelp-programmet (MDAP) og NATOs infrastrukturprogram.

Våpenhjelp

Norge mottok våpenhjelp fra USA for betydelige – og etter norske forhold eventyrlige – beløp. Alle våpengrener fikk store mengder materiell. For eksempel fikk Luftforsvaret i løpet av få år et stort og slagkraftig flyvåpen, med et stort antall moderne og fabrikknye jagerfly. Den amerikanske våpenhjelpen tok til i 1950 og fortsatte utover mot slutten av 1960-tallet. Programmet omfattet for Luftforsvarets del i første rekke fly – inkludert publikasjoner, reservedeler, verktøy, testutstyr og bakkeutstyr – men også store mengder med våpen, kjøretøyer, radio- og radar-stasjoner og Nike luftvern-batterier. Også utdannelse og trening av personell i USA hørte til.

Reklameplakat for våpenhjelpen.

Luftforsvaret har mottatt følgende fly som våpenhjelp fra USA:¹²

1950	10 stk.	C-47A Douglas Dakota (Skytrain) transportfly
1951	6 stk.	F-84E Republic Thunderjet jagerfly
1952	200 stk.	F-84G Republic Thunderjet jagerfly
1953	22 stk.	T-33A Lockheed Shooting Star (T-bird) treningsfly
1954	6 stk.	PBY-5A Consolidated Catalina amfibiefly
1955	64 stk.	F-86K North American Sabre allværs jagerfly
1955	16 stk.	L-18C Piper Super Cub observasjonsfly
1956	35 stk.	RF 84F Republic Thunderflash rekognoseringsfly
1956	8 stk.	C-119G Fairchild Flying Boxcar transportfly
1957	115 stk.	F-86F North American Sabre jagerfly
1958	4 stk.	H-19D Sikorsky Chickasaw helikoptre
1960	27 stk.	O-1A Cessna Bird Dog observasjonsfly
1961	18 stk.	HU-16B Grumman Albatross amfibiefly
1963	23 stk.	F-104G / TF-104G Lockheed Starfighter jagerfly
1963	13 stk.	UH-1B Bell Iroquois helikoptre
1966	64 stk.	F-5A / F-5B Northrop Freedom Fighter jagerfly

Infrastrukturhjelp

Det norske forsvarret – og i særdeleshet Luftforsvaret mottok omfattende hjelp til utbygging av flyplasser, radarstasjon-er, radiolinjer og drivstoffanlegg.

Følgende viser noen av de større fellefinansierte byggeprosjektene som har kommet Luftforsvarets flystasjoner til gode under infrastrukturprogrammet:¹³

- 1952 Utbygging av Bardufoss flystasjon (rullebane 2715 x 45 m.)
- 1952 Utbygging av Bodø flystasjon (rullebane 2440 x 45 m.)
- 1952 Utbygging av Gardermoen flystasjon (rullebane 2528 x 40 m.)
- 1952 Utbygging av Lista flystasjon (rullebane 3440 x 45 m.)
- 1952 Nyanlegg av Rygge flystasjon (rullebane 2990 x 45 m.)
- 1952 Nyanlegg av Torp flystasjon (rullebane 2440 x 45 m.)
- 1952 Utbygging av Ørland flystasjon (rullebane 2700 x 45 m.)
- 1953 Nyanlegg av Andøya flystasjon
- 1954 Nyanlegg av Flesland flystasjon (rullebane 2440 x 45 m.)
- 1956 Utbygging av Værnes flystasjon (rullebane 2847 x 45 m.)
- 1956 Bygging av fjellhangarer ved flystasjoner
- 1957 Forsterking og forlengelse av rullebane Bodø flystasjon
- 1957 Forlengelse og bygging av tverrbane Flesland flystasjon
- 1957 Forlengelse av rullebane Lista flystasjon

- 1959 Forlengelse av rullebaner Bardufoss og Ørland flystasjoner
- 1959 Forlengelse av rullebaner Gardermoen, Rygge og Torp flystasjoner
- 1960 Utbygging av Banak flystasjon (rullebane 2000 m)
- 1962 Bygging av parkeringsplattformer Bardufoss flystasjon
- 1963 Utbedring av rullebane Ørland flystasjon
- 1965 Bygging av tverrbane Andøya flystasjon
- 1966 Forlengelse av rullebane Andøya flystasjon
- 1968 Forlengelse av rullebane Bodø flystasjon
- 1971 Bygging av beskyttelsehangarer ved flystasjoner
- 1973 Utbygging av Evenes flystasjon
- 1975 Forlengelse av rullebane Evenes flystasjon
- 1986 Bygging av forhåndslagre ved flystasjoner
- 1986 Bygging av nye beskyttelsehangarer ved Andøya flystasjon
- 1988 Bygging av nye beskyttelsehangarer ved flystasjoner

En F86 Sabre tosses i Norge.

Foto: Forsvaret.

Foto: Forsvaret.

Under: Byggingen av Bodø flystasjon.

Foto: Luftforsvarsmuseet

Var vi "kjøpt og betalt"?

Norge var aldri helt komfortabel med sin rolle i den kalde krigen. Drømmen hadde opprinnelig vært å være brobygger mellom øst og vest. Derfor satte landet noen klare grenser i militæroppbyggingen:

- 1 Ingen atomvåpen på norsk jord i fredstid.
- 2 Ingen fast stasjonering av fremmede styrker på norsk jord i fredstid.
- 3 Streng restriksjoner på allierte øvelser i Troms og Finnmark.

Etterretning og overvåkning Nord-Norge ble på mange måter USAs første forsvarslinje mot et eventuelt sovjetisk angrep. Anlegg for overvåkning og tidlig varsling ble bygget langs hele kysten vår og på havbunnen utenfor.

Etterretningstjenesten ble dermed en svært viktig del av vårt forsvar. Den var lite kjent, men var kanskje den viktigste og mest aktive delen av vårt forsvar i fredstid.

Under den kalde krigen var avskjæring av sovjetiske fly en daglig foreteelse.

Foto: Bodø Hovedflystasjon.

Lokalsamfunnet Bodø

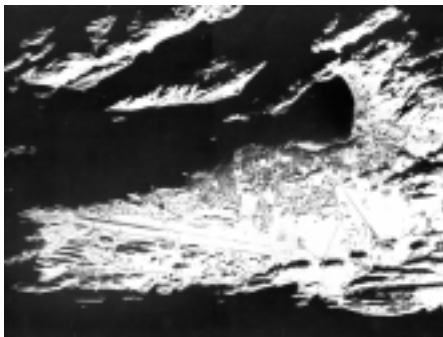
En flyplass paa Bodøhalvøya vil ikke ha noen større militær interesse, da den strategisk ligger utsatt til...¹⁴

Mange byer og bygder ble endret som følge av den kalde krigen, men få i samme grad som Bodø. Byen lå strategisk godt til: Ikke for nær fronten ved en eventuell krig, men heller ikke for langt unna. Det var gode kommunikasjoner sørover, muligheter for å bygge gode havne- og flyplassanlegg, og byen lå passe nært Sovjet og Kolahalvøya. Her kunne man ta i mot store forsterkninger, starte offensive operasjoner mot de sovjetiske basene på Kola og kommunisere med fly- og sjøstridskrefter. Bodø var rett og slett et gunstig sted å plassere det militære hovedkvarteret i Nord-Norge.

Det var riktignok ikke innlysende at Bodø skulle bli hovedkvarter i utgangspunktet. Hæren ønsket en plassering nærmere det sannsynlige operasjonsområde i Troms, Sjøforsvaret satset primært på Harstad, mens Luftforsvaret ønsket Bodø. Men de ovennevnte strategiske grunner gjorde at Bodø etter hvert ble valgt som hovedkvarter for alle våpengrener. Sett fra NATO-alliansens side, som var spesielt opptatt av Nord-Norges plass i det totale NATO-samarbeidet og ikke så på forsvaret av Nord-Norge isolert, pekte Bodø seg særlig ut.

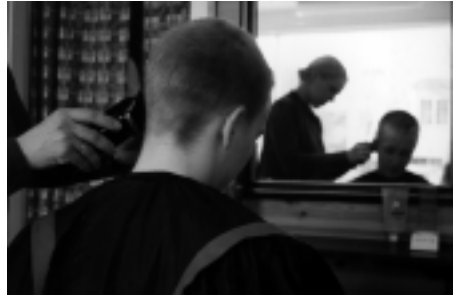

*Bodø på 1930-tallet.
Foto: Nordlandsmuseet.*

Satellittbilde av Bodø på slutten av 1960-tallet, tatt av den amerikanske spionsatellitten Corona. Byen har vokst en smule. Flystasjonen alene dekker en ganske stor andel av byens bebygde areal. I tillegg kommer Bodin Leir, Forsvarskommando Nord-Norge på Reitan innover langs fjorden og en mengde mindre anlegg og boligkvarterer rundt om i byen. Rent fysisk har Forvaret dermed satt sitt preg på byen. Tar man med de mange tusen mennesker som arbeider i tilknytning til Forsvaret, de servicefunksjonene som er etablert i

byen som følge av Forsvarets og de forsvarsansattes behov, samt den ekstra befolkningstilveksten byen så å si hvert år opplever for en stakket stund under de jevnlige NATO-øvelsene (de såkalte artikkel 5-øvelsene), er det vel ikke urimelig å påstå at Forsvaret fungerer som Bodøs hjørnesteinsbedrift.
Foto: Johnny Skorve.

Det sies om Bodø at her lever vi av å klippe håret på hverandre, i betydningen: Bodø er en ren service- og administrasjonsby. Inntektsnivået har vært høyt og innflytelsen fra utlandet stor, særlig fra USA. Bodø har muligens vært Norges mest amerikaniserte by?

Fra en frisørsalong. Foto: NL.

Den kalde krigen bragte vekst til Bodø. Men samtidig: mon tro hvor de første atomrakettene ville landet dersom den kalde krigen ble varm ...?

*Forsvaret har «åpen dag».
Foto: Tom Melby.*

*Flystevne i Bodø.
Foto: Luftforsvarsmuseet.*

*Også omgivelsene rundt byen preges av Forsvaret: Øvelser i Bodømarka, med veier og stillinger anlagt; artilleritrening på Mjelle, antenner på Løp ...
Foto: NL*

Kunnskap som mangelvare

Da Bodø kom på verdenskartet

1. mai 1960 ble et amerikansk spionfly skutt ned over Sovjet. Flyet, en U2, var på vei til Bodø. Piloten fikk skutt seg ut og overlevde, men ble tatt til fange av sovjetiske myndigheter. Denne bevisste grensekrenkelsen førte til et enda kjøligere forhold mellom USA og Sovjet. Den norske regjeringen fikk også passet sitt påskrevet, for å la USA drive sovjetfiendtlig spionasje-virksomhet fra Norge. Regjeringen bedyret at de aldri hadde gitt sin tillatelse til dette.

*Francis G. Powers på U2-basen i Adana, Tyrkia, 1959.
Foto: Oddmund Bjørnaali.*

The Deuce eller The Black Lady

U2. Foto: NL.

Pilotene kalte den The Deuce (i den grad de hadde noe klengenavn på den); mange andre kalte den The Black Lady: Flyet som sjefsingeniør Kelly Johnson ved Lockheed Skunk Works i 1954 designet for å møte det amerikanske luftforsvarets ønske om et rekognoseringsfly som kunne fly ekstremt høyt og langt. Flyet er på mange måter en

F-104 Starfighter med seilflyvinger. Det har kun én motor og forøvrig ekstremt lite av det utstyret du vanligvis finner i avanserte militære fly, som katapultsete eller pansring. Flyet skulle være LETT og fly HØYT, 90 000 fot. Den beste beskyttelsen mot sovjetiske jagerfly som ville forsøke å skyte det ned, skulle være høyden.

U2 (for utility – nytte) skulle være ekstremt hemmelig og drevet av CIA, ikke luftforsvaret. Det gjorde tjeneste første gang i 1956. Men i 1960, etter at Francis Powers ble skutt ned, turde man ikke lenger fly med U2 over Sovjet. I stedet ble flyet brukt andre steder på kloden, hvor man ikke regnet med at det fantes så avansert antiluftskyts som i Sovjet, som over Cuba i 1962 og Kina. Etter hvert overtok luftforsvaret flyet, og det gjør tjeneste den dag i dag som supplement til satellitter over for eksempel Irak, Bosnia og Kosovo.

Carmine Vito som ung. Foto: Åge Stenersen.

Carmine Vito
Det første kullet med U2-piloter, 6 stykker, var klare til innsats i 1956. En av dem var Carmine Vito.

Han hadde tidligere vært jagerflyger i US Air Force, hvor han blant annet hadde fløyet F 86 Sabre i Korea-krigen. Nå var han overført til CIA, som sto for U2-programmet.

Wiesbaden i Tyskland var utgangspunkt for de første oppdragene. Man startet forsiktig, med en kort tur innover Øst-Tyskland og Polen. Deretter kom turen til selve Sovjet, med en tur over Polen til Leningrad, via Hviterussland. Den tredje turen skulle Carmine Vito ta. Han skulle gå rett til hjertet av Motstanderen: Moskva.

Det greide han, og vendte tilbake med de eneste bildene en U2 har tatt av Moskva. I tillegg tok han bilder av rakettfabrikken i Kaliningrad, rakettmotor-fabrikken i Khimski, Fili flyfabrikk, hvor Bison bombeflyene ble bygget, m.m., på vei frem og tilbake til Moskva.

Russerne sendte flere jagerfly opp for å forsøke å skyte ham ned. Men ingen av flyene, MiG 15 og MiG 17, greide å nå U2's høyder. Russerne var faktisk så desperate etter å ta ham ut, at de tok svært store sjanser og 5 sovjetiske fly styrtet i forsøkene. Dette gjorde at Vito senere prøvde å få status som flyver-ess. Men siden han var i CIA og ikke i flyvåpenet, gikk ikke det.

Vito fløy U2 i flere år etter dette. Blant annet fløy han U2 over Cuba i 1962, og var med på å oppdage de sovjetiske raketanleggene som forårsaket Cuba-krisen.

Pilotdrakten Carmine Vito brukte på sin U2-flyvning til Moskva i 1956.

Foto: J&S

Lockheed SR-71

Det ble fort klart at det bare var et tidsspørsmål før Sovjet hadde utviklet et luftforsvar som kunne nå U2 sine marsjhøyder. CIA startet derfor utviklingen av en etterfølger allerede i 1958. Det nye flyet skulle stole både på høyde OG hurtighet for å unngå sovjetisk antiluftskyts, og måtte ha en marsjfart på Mach 3, tre ganger lydens hastighet, i tillegg til en marsjhøyde på 90 000 fot og lavere radartverrsnitt (være mindre synlig på radar) enn U2.

Parallelt med CIA utviklet også det amerikanske luftforvaret et slikt fly, og CIA valgte etter hvert å satse på luftforsvarets SR-71. Fra 1965 til begynnelsen av 1990-tallet fløy SR-71 fra sin hjemmebase på Beale, California over hele verden. Et av operasjonsområdene var polarområdene nord for Norge og Sovjet.

Flyet etterfylte drivstoff i luften, og ønsket ikke å lande i Norge. Men i alt 5 ganger har flyet likevel måttet lande i Bodø og på Andøya på grunn av tekniske problemer.

Bilde av Fili-bombeflyfabrikken, tatt av Carmine Vito over Moskva i 1956.

Foto: CIA

SR-71 tar av fra Bodø Hovedflystasjon i 1981. Foto: Olav F. Aamo

Både U2 og SR-71 kan sees som vitnesbyrd på det skrikende behovet for informasjon som oppstod etter at jern-teppet senket seg over Europa. Svært lite kunnskap om Øst og Vest ble utvekslet. Den politiske spenningen skapte et behov for å vite hva motstanderen foretok seg. Men i stedet for kunnskap rådet frykt og mangel på kunnskap. Da Sovjet i 1949 sprengte sin første atomrakett, skapte det snart myten om "the Bomber Gap" – bombeflygapet; myten om at Sovjet var vesten overlegen

når det gjaldt antall bombefly med tilhørende atomvåpen. Etter Sputnik-oppskytningen i 1957 oppstod "the Missile Gap" – missil-gapet; at Sovjet hadde et overlegent antall atomraketter. Begge deler førte til vestlig opprustning, som igjen medførte sovjetisk opprustning.

Kunnskapsmangelen måtte overvinnes, etterretningen viktig. Man måtte opp i høyden og inn i Sovjet, det lukkede land, for med selvsyn observere hva som foregikk. I 1956 kom en gruppe amerikanere til Gardermoen for å sende opp 33 kjempeballonger. Ballongene var utstyrt med kamera og utstyr for lydopptak, og skulle sveve over Sovjet og fotografere og plukke opp sovjetisk radiosamband. Deretter skulle de plukkes opp i Stillehavet når de hadde fløyet tvers over Sovjet.

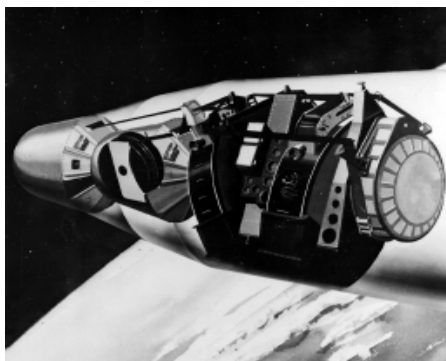
Ballongprosjektet var ikke spesielt vellykket. Overflygninger var også risikable, noe U2-affæren vitner om. Å ta verdensrommet i bruk var løsningen.

Frykten var vel så stor i Øst; behovet og ønsket om kunnskap likeså. Sovjet hadde flere spioner utplassert i Norge, både nordmenn og russere. En av dem var Selmer Nilsen, som spionerte for Sovjet i tidsrommet 1950 til 1967, da han ble arrestert. Selmer Nilsen bodde og arbeidet som spion i Bodø i flere år, og skaffet sine oppdragsgivere opplysninger om U2. Han fotograferte blant annet U2 i Bodø i 1958. Denne radioen ble brukt mens han overvåket U2 i Bodø i 1960. Han lå i en gammel tysk bunker i Rønsvika og holdt oppsyn med flyplassen, og sendte sine opplysninger i kode med denne radioen til Murmansk. Foto: J&S

Satellitter

Vi har brukt mellom 35 og 40 milliarder på verdensrommet... men selv dersom ingenting annet hadde kommet fra dette programmet unntatt den kunnskapen vi får fra vår satellittfotografering ville det vært verdt for oss ti ganger det hele programmet har kostet. For i kveld vet jeg hvor mange missiler fienden har og ... våre gjetninger var milevis fra målet. Og vi gjorde ting vi ikke behøvde å gjøre. Vi bygget ting vi ikke behøvde å bygge. Vi nærte en frykt vi ikke behøvde å ha. USAs president Lyndon B. Johnson, 1967¹⁵

En Corona-satellitt i bane rundt jorden. Tegning: NASM

En Corona-satellitt skytes opp.

Foto: NASM.

Drømmen om å plassere hemmelige øyne og ører i verdensrommet var der tidlig. Det samme var vissheten om at det en gang ville bli mulig. Men imens måtte man nøye seg med ballonger og fly. Da det på 1950-tallet endelig ble teknisk mulig å sende maskiner ut i verdensrommet, hadde etterretning høyeste prioritet.

I 1958, noen få måneder etter at Sovjet skjøt opp Sputnik, beordret USAs president Eisenhower at et topp prioritets rekognoserings-satellitt-prosjekt skulle igangsettes av CIA og det amerikanske luftforsvaret i fellesskap. Målsetningen var å plassere en satellitt med kamera i bane rundt jorden. Satellitten skulle ta bilder over Sovjet og så returnere filmen tilbake til jorda.

Den hemmelige spionsatellitten fikk navnet Corona. Men for å skjule den virkelige hensikten ble prosjektet

gitt dekknavnet Discoverer og beskrevet som et vitenskapelig forskningsprogram. Dersom du fulgte med på romkappløpet på 60-tallet husker du kanskje Discoverer. Mange raketter ble sendt opp, men man var lenge forfulgt av uhell. Rakettene eksploderte ved utskytning eller fungerte ikke på andre måter. Men den trettende gikk knirkefritt, og returnerte i august 1960 med en mengde bilder av sovjetisk territorium.

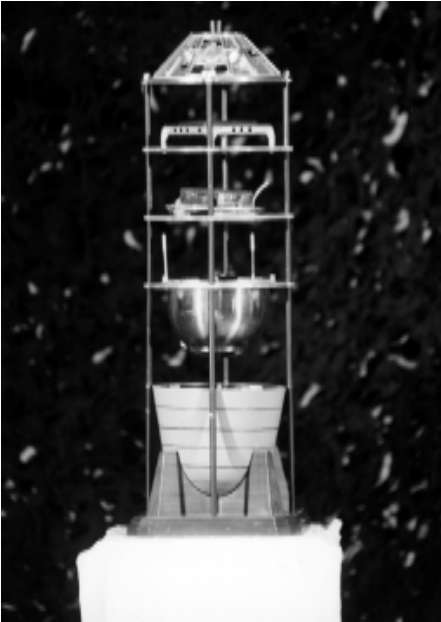
Fra 1960 til 1972 ble det skutt opp over hundre satellitter, som tok over 800 000 bilder. Noen av satellittene inneholdt faktisk også apparater og lignende til å utføre vitenskapelige eksperimenter, for å gjøre dekkhistorien bedre. En av satellittene falt ved et uhell ned i Sovjet. Men til alt hell inneholdt den faktisk bare uskyldig måleutstyr.

Etter 1972 har Corona blitt erstattet med mer avanserte satellitter som fortsatt er hemmelige.

For å få satellitten ut i bane behøvde man en kraftig rakett. Dette er en modell av raketten, en Thor/Agna (en ombygd variant av Thor raketten som også ble brukt som interkontinental atomrakett). Mesteparten av raketten består av drivstofftanker som ble koblet fra etter hvert som drivstoffet ble brukt opp. Når den kom opp i riktig høyde var det igjen bare tuppen av raketten: Selve satellitten.

Foto: J&S

Dette er en modell i størrelse 1:4 av den delen av satellitten som vender tilbake til jorda med bildene. Når filmen er brukt opp blir den samlet inne i denne såkalte "bøtta" og skutt ut fra satellitten. Mens resten av satellitten ble igjen der oppe som skrot, returnerte bøtta til jorden hvor fly sto klare til å fange den i luften med en spesiell krok. Foto: J&S.

Jakten på å få plassert en spionsatellitt i verdensrommet for å finne ut av ***hva som foregikk på den andre siden***, er et godt bilde på den frykten som rådet på begge sider under den kalde krigen. Hvordan den kalde krigen også foregikk i sinnet, oppe i hodene våre. Hvordan den kalde krigen i stor grad hadde med mentalitet å gjøre.

Hva gjorde den kalde krigen med deg og meg?

Hva har den kalde krigen gjort med oss? Har den hatt noe å si for hvordan vi betrakter og har betraktet verden? For hvilke verdier vi har? For hva vi synes om oss selv?

*Berlinmuren. Også en mur i våre sinn?
Foto: Tyske ambassade.*

På samme tid grått og skremmende – Vårt syn på Dem?

Øst-Berlin. Foto: Tyske ambassade.

*Fra filmen "En dag i Ivan Denisovitsj's liv", etter Solsjenitsyns bok. Den handler om livet i en sovjetisk arbeidsleir – Gulag.
Foto: Filminstituttet.*

1.mai-parade i Moskva. Foto: J&S

*Ensformighet.
Foto: Vaba Hummuseum*

På samme tid lokkende og skremmende – Deres syn på Oss?

*Fra den amerikanske TV-serien
Dynastiet. Foto: Norsk Ukeblad*

Hjemløs i New York. Foto: J&S

*McDonalds hamburgerrestaurant.
Foto: McDonalds Norge.*

Blokkdelingen av verden satte rammer for hvordan virkeligheten ble presentert. Dette bestemte også mulighetene den enkelte hadde til å påvirke sitt eget bilde av verden.

Kulturpåvirkning – amerikanisering?

Mange momenter har bidratt til å skape vår kultur slik vi ser den i dag. En ramme som ble lagt, var den kalde krigen. Todelingen av verden var med på å gi oss mer innflytelse fra Vest enn fra Øst.

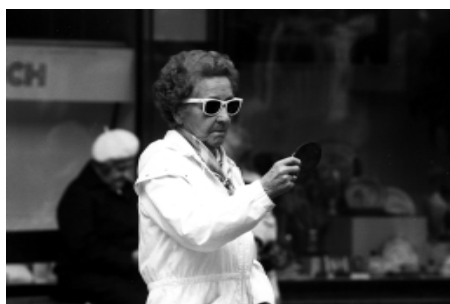
Samtidig dominerte USA vesten etter den andre verdenskrigen. Som vi har sett, var Europa krigsherjet og under oppbygging. Amerikanerne

satte inn storstilt hjelp, og fikk med det også stor innflytelse på vår kultur. Noe av innflytelsen var svært iøynefallende, mens andre elementer som vi har tatt opp i oss som vårt, er blitt dagligdagse og en del av vår kultur.

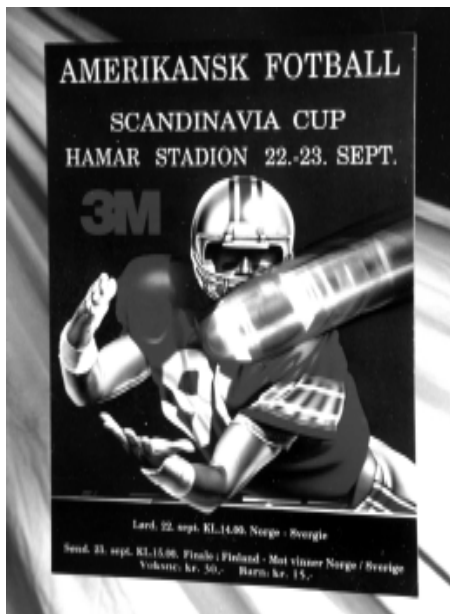
En tidsperiode med globalisering og internasjonalisering. Vi ble en del av verdenssamfunnet – gjennom den kalde krigen.

Kjøpesentre og engelske navn på butikker og utesteder gjør sitt inntog i denne perioden. Foto: NL

To kulturer møtes. Foto: Tom Melby.

Klær – en ny ungdomsgenerasjon oppstår. Foto: J&S

Foto: J&S

Til venstre: Om ikke amerikansk fotball er så utbredt i Norge, har sporten likevel satt sitt preg på språk, klær og kultur. Fra Norsk Amerikansk Fotball Forbund.

Foto: Tom Melby.

Gatekjøkken-kultur. Foto: NL.

Kald krig – film, bøker, kunst, musikk

Tema fra den kalde krigen – som James Bond. Verden er blitt arena for spenningsfilm med handling fra den kalde krigen – skrekkscenariet – 3. Verdenskrig. Patriotiske filmer med fremheving av våre egne kvaliteter, og filmer med kritikk av denne todelingen og samfunns-systemene på hver side av teppet.

Fra filmen "Jakten på Rød Oktober", om en sovjetisk ubåt som "hopper av" til USA. Foto: Filminstituttet.

Foto: Filminstituttet.

Fra filmen "Dr. Strangelove. Foto: Filminstituttet

Spionene, muldvarpene, agentene...

Mange romaner og bøker hentet inspirasjon og tema fra den situasjonen vi stod i under den kalde krigen... Spenningslitteraturen hadde et uuttømmelig skatkammer; og kanskje best av alt – temaene opptok oss, og var en del av vår virkelighet...

Foto:
J&S.

Kunst

Mange kunstnere var samfunns-kritiske og politisk engasjerte i perioden 1945 til i dag. Flere ble ikke tatt inn i gallerier i Vest på grunn av sine politiske standpunkter (ikke at det var noe lettere i Øst heller, akkurat).

De tok blant annet stilling til amerikansk imperialisme, til Pol Pot og Vietnamkrigen, til atomtrusselen og delingen av verden.

*Foto:
Musee
d'Histoire
Contemp-
oraine*

Frykten

Har vi glemt frykten? Skjøv vi den fra oss? Frykten for bomben, for krigen, for spionasje, for potensielle agenter, for Sibir, for motparten. For ragnarok...

"Could be the human race is run?"
Roger Waters

Fra filmen The Day After, som handlet om hva som kan skje med oss vanlige mennesker dersom atombombene faller.
Foto: Filminstituttet.

"Duck and Cover!" "Dukk og dekk!"
Gjennomgangsutsagn i amerikanske opplysningsfilmer fra 1950-tallet, om hva vi må gjøre dersom atombombene faller.

Ikke bare science fiction: Som nabo til motparten måtte vi være forberedt på muligheten av sovjetiske avhoppere og krigsfanger. Alle større norske militære flyplasser hadde derfor en slik såkalt "avhørskoffert", eller "beredskapskoffert for avhørspersonell" som det egentlig het, med retningslinjer om hvordan man skulle forholde seg, og utstyr som kunne komme til nytte ved avhør av eventuelle avhoppere og krigsfanger.

*Til venstre: Makten i de mørke rom...
Fra filmen Dr. Strangelove.
Foto: Filminstituttet.*

*Frykten for spredning av atomvåpen.
Kilde: Journal of Atomic Scientist.*

*Den israelske atomteknikeren Mordechai
Vanunu ble fengslet for å ha avslørt at
Israel forsøkte å produsere atomvåpen.
Foto: Amnesty International.*

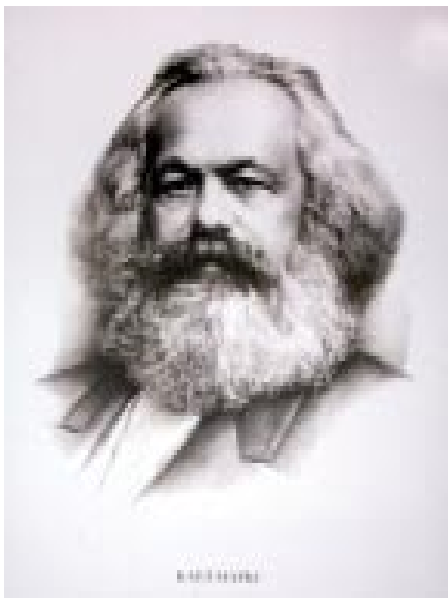
Propaganda

Propaganda for de ulike samfunns-systemene ble drevet på begge sider av Jernteppet. Hver på sitt vis.

Til salgs over hele østblokken for en billig penge: Små byster i massivt støpejern av Vladimir Illjitsj Uljanov "Lenin", sovjetstatens far.

Foto: J&S

Også til salgs over hele østblokken for en billig penge: Karl Marx, kommunismens far. Foto: J&S

Varehuset KaDeWe

Vest-Berlin – Vestens reklamevindu mot øst. Ettersom Vestens varemerke var kapitalisme, var det naturlig at Berlins største varehus, som alltid hadde markedsført seg med at de hadde ”alt”, ble stående som det kanskje mest markante symbolet på Vest-Berlin. KaDeWe står da også for ”Kaufhaus des Vestens” – Vesten varehus.

Foto: KaDeWe.

Voice of Amerika / Radio Free Europe

Et element i den ideologiske krigføringen bestod i å sende radioprogrammer spesielt rettet mot innbyggerne på den andre siden av jernteppet. På østlig side forsøkte man å stoppe dette ved å forstyrre sendingen ved hjelp av spesielle støysendere, ”jammere”.

Maos lille røde

Kulturrevolusjonen i Kina forsøkte å gjenoppvekke revolusjonsgløden i et samfunn som var blitt mer og mer sedat. Samtidig er den lille røde boken et eksempel på hvordan kommunistiske ideer ble spredd over hele verden. Boken forelå også på norsk.

Motstandere og protestbevegelser mot den kalde krigens tankegang hentet blant annet inspirasjon fra samfunn som Kina, som man oppfattet som å stå utenfor denne blokkdelingen etter at landet brøt med Sovjet på 1950-tallet.

Foto: J&S

Motkulturer

Etter hvert som den kalde krigen viste seg å bli langvarig, vokste ulike protestbevegelser frem både i øst og vest.

Anti-A-våpen-demonstrasjon. Foto: J&S

I øst representerte kirken en motkultur. I noen land var det ikke lov å holde gudstjenester utenom i noen få, godkjente kirkesamfunn. Ulovlige gudstjenester ble derfor holdt i det skjulte, slik som denne baptistgudstjenesten i Sovjet. Legg merke til overvåkeren fra KGB bak gjerdet. Foto: Amnesty International.

Sovjetisk hjemmelaget undergrunnstidsskrift – samizdat.

Etter gudstjenesten rev KGB den provisoriske kirken. Hva som skjedde med de som var tilstede, er ukjent. Foto: Amnesty International

I Polen sto den katolske kirke særlig sterkt, og fungerte som alternativt samlingssted til kommunist-kontrollerte organisasjoner. I 1984 tok det hemmelige politi i Polen livet av presten Jerzy Popieluscu. Popieluscu var en aktiv motstander av kommunistregimet. Hans død ble gjenstand for omfattende markeringer og styrket motstanden mot regimet.

Foto: Stanislaw Czartoryski.

Motstandere av kommunistregimene markerte ofte sin opposisjon gjennom slike hjemmelagde "aviser". Denne ble utgitt av den uavhengige fagbevegelsen Solidaritet i Polen. Foto: J&S

Akkurat som fangene i konsentrasjonsleire i Norge under den andre verdenskrigen, produserte fengslede polske opposisjonelle forskjellige smågjenstander i fengselet for å markere sin motstand og vise at man ikke lot seg knekke. Disse ble gjerne smuglet ut og spredt til andre. Her ser vi for eksempel brevholder og julekort med slagord for Solidaritet, og jakkemerker laget av linoleum fra cellegulvene. Foto: J&S

Muren faller

Perestrojka, Glasnost. Nedrustningsavtaler. Høsten 1989 (nærmere bestemt 9. November) falt Berlinmuren. Sovjet

Foto: J&S

gikk i oppløsning. Fløyelsrevolusjonen i Tsjekkoslovakia. Tyskland forenes. Faller murene?

En dag i desember 1989 ble arbeidskameratene til Jiri Dienstbier, en tsjekkisk dissident (opposisjonell) som hadde havnet som fyrbøter, urolige da han ikke kom på jobb. De var redde for hans sikkerhet. De sluttet å engste seg da de litt etter ble varslet om at han var blitt Tsjekkoslovakias nye utenriksminister.¹⁶

Hva er det som skjer?

Nærmest over natten ender den kalde krigen. De første reelle nedrustningsavtaler mellom Vest og Øst inngås. Øst-Europa river seg løs fra sovjetisk overhøyhet. Ja, selve Sovjetunionen går i oppløsning. Det hele skjer med utrolig hurtighet. Den kalde krigen var etterhvert blitt en ”naturgitt” del av livet. Det virket som om verden alltid hadde vært delt i to blokker, og alltid ville forbli delt.

Michael Gorbatsjov kommer til makten i Sovjet og nye toner om avspenning sendes ut. I USA sitter Ronald Reagan som president. Tidligere kjent som en hard antikommunist har han etter hvert snudd; og de to statsledere finner raskt tonen. Reelle nedrustningsavtaler, som INF- og CFE-avtalene undertegnes på slutten av 1980-tallet. Sovjet trekker seg ut av

Berlinmuren faller og folk strømmer gjennom åpningen. Foto: NATO

Afghanistan etter flere års håpløs krig. Streikebølger i Polen i 1988 fører ikke til blodige gatekamper, men tvert imot til sensasjonelle rundebordsamtaler mellom Solidaritet og militærregjeringen på vårparten 1989 og frie valg allerede sommeren 1989. Solidaritet

danner regjering og Gorbatsjov gratulerer med resultatet! I Ungarn kommer den reforminnstilte Carol Grosz til makten i kommunistpartiet. Han tillater dannelsen av nye politiske partier og tar et oppgjør med tidligere synder gjennom begravelsen av Imre Nagy, kommunisten som ble avsatt og drept i 1956. I august 1989 begynner en masseflukt av menneskler fra Øst-Tyskland til vesten via Ungarn. I oktober er det demonstrasjoner i flere østtyske byer som resulterer i den gamle partilederen Honeckers avgang. Den 9. November bryter folkemasser gjennom Muren i Berlin. Og vaktene deltar i stedet for å åpne ild! Øst-Tyskland går i løpet av kort tid i oppløsning, og de to Tyskland samles til en stat. I desember går kommunistene i Tsjekkoslovakia av og overlater maktene til opposisjonelle som Vaclav Havel og Jiri Dienstbier. Og demonstrasjoner i Timisoara, Romania, fører til en kort og blodig borgerkrig hvor den tidligere eneveldige diktatoren Nicolau Ceausescu blir henrettet.

Det gamle verdensbildet raser sammen. Hvorfor?

Det vil føre for langt å gå inn på årsakene her. Men noen viktige momenter kan nevnes: Økonomisk krise i øst; enorme militærutgifter og feilslått økonomisk politikk ("Vi later som vi arbeider, de – staten - later som de betaler", sa man etter hvert galgenhumoristisk i Sovjet). Michael Gorbatsjov som ny partileder i Sovjet var innstilt på å reformere et system i krise. Indre reform var ikke mulig uten nedrustning – avskaffelse av det økonomisk ødeleggende våpenkappløpet. Dataalderen fører til økt informasjonsstrøm – velstandsgapet

mellom Øst og Vest blir tydeligere for den jevne mann. Nasjonalistiske opprørstendenser i Sovjet på grunn av trangere økonomiske kår. Økende misnøye med kommunistregimene i Øst-Europa. Sovjet signaliserer at man ikke lenger uten videre vil støtte sine vasaller i regionen - fører flere reformpolitikere til makten. Myndighetenes massakre av studentene på den Himmelske Freds Plass i Kina og den påfølgende massive internasjonale fordømmelsen – våger man å sette hardt mot hardt overfor opposisjonelle lenger? Den grønne bølge – økende bevissthet om at store områder i Øst-Europa og Sovjet var økologiske katastrofeområder. Listen kan sikkert gjøres lengre. Til slutt brister dikene...

*Fra fløyelsrevolusjonen i Praha. En ny vår med Vaclav Havel ved roret?
Foto: Bodil Nyaa.*

Valg i Polen i 1989. Plakat som oppfordrer folk til å stemme på Solidaritet. Foto: NL.

Til venstre: Russere på besøk. Foto: John Skogøy.

Inn i en usikker fremtid?

Ved opptaket av Tsjekia, Polen og Ungarn som nye medlemmer av NATO i år, er den klassiske sikkerhetspolitiske delingen av Europa definitivt forbi.

Warszawapakten har lidd en naturlig død, og allerede i 1991 vedtok NATO et nytt såkalt strategisk konsept for et liv etter den kalde krigen. Hvordan skal en allianse opprettet med bakgrunn i en bestemt sikkerhetspolitisk situasjon, eksistere når denne situasjonen er totalt forandret? Når en i og for seg "enkel" og forutsigbar situasjon er byttet ut med en uoversiktlig og uforutsigbar. Når alle gamle konflikter, holdt mer eller mindre i sjakk av blokkdelingen, plutselig igjen kan få fritt spillerom.

De tre tidligere østblokklands

inntreden i NATO kan symbolisere muligheten for en fredeligere fremtid. Det samme kan forsøkene på å inngå tettere sikkerhetspolitiske samarbeidsordninger som PFF-samarbeidet (Partnerskap for fred; en avtale mellom NATO og alle de gamle Warszawa-paktlandene om sikkerhetspolitisk samarbeid og felles militærøvelser). Faktisk er de gamle artikkel 5-øvelsene så å si på vei ut til fordel for øvelser under PFF-avtalen. Med artikkel 5-øvelser menes øvelser med sikte på å samkjøre NATO-landenes militære styrker og holde dem rede til eventuelt å forsvare det NATO er ment å skulle forsvare, nemlig medlemslandene integritet og selvstendighet overfor ytre fiender. Mens PFF-øvelser er felles

øvelser mellom gamle motstandere.

Både NATO og de gamle Warszawa-paktlandene har også uttrykt et sterkt ønske om å skape et alleuropeisk sikkerhetsorgan for å trygge freden i det tidligere så urolige Europa. Til dette formål ble det gamle KSSE (Konferansen for sikkerhet og samarbeid i Europa) gjort til en permanent organisasjon under navnet OSSE – Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa. Norge har faktisk formannskapet i denne organisasjonen i år.

På et plan litt nærmere oss: 22. Mars 1999 ble det opprettet en direkte telefonlinje mellom Øverstkommanderende i Nord-Norge og hans motpart i Russland, Nordflåtens kommandant i Severomorsk på Kolahalvøya.

Ikke lenger en fiende. Fra en PFF-øvelse. Foto: NATO Media Library.

Berlin som symbol på den optimistiske nye tid. Denne gaten var i 29 år delt på midten av Muren. Foto: Tyske ambassade.

Men... det bisarre paradokset

Artier med kald krig skapte ingen kriger i Europa. NATO trengte aldri å brukes til det ytterste formål den var skapt for. De to hovedmotstanderne under den kalde krigen kom aldri i krig med hverandre. Tross over 40 år med

frykt for den store katastrofen, kom den aldri. Avviklingen av den kalde krigen bar virkelig bud om fred og en tryggere fremtid.

Men skjærene i sjøen begynte raskt å stige til overflaten. Gamle

konflikter trådte frem igjen. Sovjetunionen gikk i oppløsning; relativt fredelig i begynnelsen; blodigere etter hvert: Armenia og Aserbajdsjan, Georgia, Moldova, Tadsjikistan, Tsjetsjenia... Tsjekkoslovakia delte seg i to, men fredelig. Og til slutt: Jugoslavia... Vi lærte raskt at Jugoslavia ikke var så ensartet som vi tidligere hadde trodd. Var ikke alle kommuniststatene i bunn og grunn like? Det startet ikke så ille. Slovenia rev seg løs; en del

rabalder, men krig? Nei, ikke i siviliserte Europa. Så var det Kroatia, og ikke før var den konflikten over, så begynte marerittet Bosnia-Hercegovina.

Mens disse linjene skrives er NATO for første gang i krig. I Kosovo. Til forsvar for den albanske minoriteten overfor serbiske overgrep. Hvem skulle trodd det, da den kalde krigen avgikk med døden i 1989?

Vi trår inn i det tredje årtusen. Inn i en usikker fremtid...

Noter:

- 1 *Tsjekkoslovakias utenriksminister Jan Masaryk, våren 1945. Gjengitt i Kleve, Marie L. Den kalde krigen – årsaker og virkninger. Lårdal 1999.*
- 2 *Winston Churchills tale på Westminster College, Fulton, Missouri, 5. mars 1946. Gjengitt i Spor i Tid, Oslo 1995.*
- 3 *Intervju med Stalin i Pravda, 14. mars 1946. Gjengitt på www.cnn.com/specials/cold.war.*
- 4 *National Security Estimate, 1950.*
- 5 *Sitat hentet fra Holmes, R. World Atlas of Warfare. London 1988.*
- 6 *Hansen, Svein Roald. Atombomber for alle? Utvalget for Rustningskontroll og nedrustning. Oslo 1980.*
- 7 *President Truman taler til Kongressen 12. mars 1947. Gjengitt i Spor i Tid, Oslo 1995.*
- 8 *Vyshinsky skisserer Sovjets forståelse av Trumandoktrinen og Marshall-hjelpen i en tale til FN i september 1947. Gjengitt på www.cnn.com/specials/cold.war.*
- 9 *Gjengitt i Kort om NATO, Den norske Atlanterhavskomiteé, Oslo 1999.*
- 10 *Se note nr. 8.*
- 11 *Hentet fra Skogrand, Kjetil. Bodø og forsvaret av Nord-Norge 1945 – 1967. Foredrag på seminar på Norsk Luftfartsmuseum i Bodø, 27. mai 1998.*
- 12 *Opplysninger hentet fra Kinne, Knut. NATO 50 år – våpenhjelp fra USA. Kjeller 1999. Og Brosjyren Luftforsvaret 50 år. Kjeller 1994.*
- 13 *Opplysninger hentet fra brosjyren Luftforsvaret 50 år. Kjeller 1994.*
- 14 *"Planlegging og arrondering av Bodø flyplass." Rapport av distriktsingeniør DKN, avd. Bodø, A. Børdahl. Gjengitt i Luftposten, organ for Bodø Luftfartshistoriske Forening. Mars-nummeret, 1999.*
- 15 *Gjengitt i <http://www.nasm.edu/GALLERIES/GAL114/SpaceRace/sec400/sec400.htm>, National Air & Space Museums hjemmesider om satellitt rekognosering..*
- 16 *Seim, Jardar. Øst-Europas historie. Oslo 1994.*

Utstillingsansvarlige

Karl L. Kleve, Bodil Nyaas, Birger Larsen, Morten Jensen med hjelp fra resten av staben ved Norsk Luftfartsmuseum

Vi vil gjerne takke de som har bidratt med gjenstander, bilder, informasjon, faglige innspill, praktisk støtte og annen uvurderlig hjelp

Amnesty International, John Bekkevold, Bergen Kunstmuseum / Musee d'Histoire Contemporaine i Paris, Bodø Hovedflystasjon, Bodø Luftfartshistoriske Forening, Coca Cola Norge, Stanislaw Czartoryski, Flygvapenmusèet i Linköping, FN-sambandet, Forbundsrepublikken Tysklands ambassade, Forsvarets Overkommando/E-staben, Forsvarskommando Nord-Norge, Einar Furre, KaDeWe i Berlin, Kjeller Flyhistoriske forening v/Knut Kinne, Levis Store Bodø, Luftforsvarsmusèet, National Air & Space Museum, Jan Roger Nilsen, Norges Amerikansk Fotball Forbund, Norsk Filminstitutt, Norsk Telemuseum, Panseravdeling Indre Troms, Politiets Overvåkningstjeneste, Royal Air Force Museum, Kjetil Skogrand, John Skogøy, Johnny Skorve, United Pictures Int., Vaba Hummuseum (Estonian Open Air Museum, Tallinn), Carmine Vito, Olav Aamoth og Knut Aasberg.

Disse har gjennom økonomisk og praktisk støtte gjort utstillingen mulig

Forsvarsdepartementet
NATO HQ Brussel
Norsk Kulturråd
Braathens
Kongsberg Defence & Aerospace
NAMMO Raufoss
Eurofighter
Lockheed Martin

Illustrasjon forside: Einar Furre

Foto: Johnson & Schjesvold (J&S), Christer Holst (NL), m.fl.

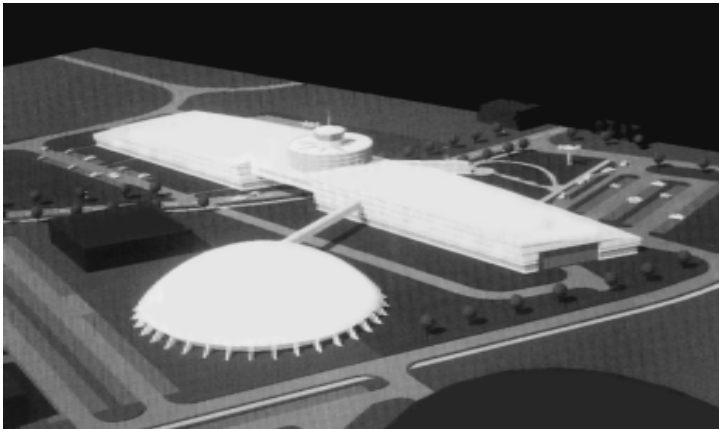
Grafisk Utforming: Linda Furre

Trykk: K-Trykk A/S

© **NORSK LUFTFARTSMUSEUM**

Kald krig-globen

”Den kalde krigens mange ansikter” kan på mange måter ses på som en ”generalprøve” på noe Norsk Luftfartsmuseum lenge har arbeidet med å få etablert: et museum som handler om den kalde krigen.

KONGSBERG
DEFENCE & AEROSPACE

ISBN-nummer: 82-91837-02-3